

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ТАРИХ ФАКУЛЬТЕТИ
ТАРИХ КАФЕДРАСИ**

**Тарих йўналиши 13.437 -гуруҳ битирувчиси
Тўйчиев Жўрабек Муқумжон ўғлининг**

**Тарих фанини ўқитишнинг интерактив усуллари
мавзусидаги**

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Илмий раҳбар – п.ф.д.проф. Т.А.Эгамбердиева

ФАРҒОНА – 2017

Мундарижа

Кириш

I боб: Интерактив усул – таълим жараёнида ўқувчилар ҳамда ўқитувчи ўртасидаги фаолликни ошириш омили.....

I.1. Интерактив усул таълим- тарбия жараёнидаги ўзига хос - инновацион ёндашувдир

I.2.Тарих дарсларида интерактив усул асосидаги дарсларни лоиҳалаш.....

II боб. Тарих дарсларида интерактив усуллардан фойдаланиш.....

II.1.Тарих дарсларида тарихий тасаввур ва тушунчаларни шакллантиришда интерактив усуллардан фойдаланиш

II.2.Интерактив усулларининг ютуқлари ва таълим жараёнидаги аҳамияти.....

Хулоса.....

Фойдаланилган адабиётлар.....

Кириш

Бизга маълумки, ҳар бир давлатнинг ривожланиши унинг аҳолисини интеллектуал салоҳиятига бевосита боғлиқ. Интеллектуал салоҳият кадрларнинг ҳалқаро андозалардаги замонавий тараққиётни таъминлай оладиган мустақил фикри, малакаси, билими ҳамда юксак инсоний фазилатлари билан белгиланади.

Мамлакатимизда таълим-тарбия тизимини тубдан ислоҳ қилиш, уни замон талаблари даражасига кўтариш, келажак учун баркамол авлодни тарбиялаш ишлари давлат сиёсатининг устивор йўналишига айланди.

Ўзбекистонда олиб борилаётган ислохотлардан асосий мақсад, юртимизда соғлом ва баркамол, билимли, юксак маънавий-ахлоқий фазилатларга эга бўлган авлодни шакллантиришдан иборат. Шу нуқтаи назардан Ўзбекистон Республикаси биринчи Президенти И.А.Каримов ташаббуси билан янги даврда яшайдиган, янгича фикрлайдиган, янги ишлаб чиқариш, ижтимоий шароитларда фаолият кўрсатадиган, замонавий касбий маҳоратга эга бўлган мутахассис кадрлар тайёрлашнинг “Ўзбек модели”ни ҳаётга тадбиқ этилганлиги муҳим аҳамият касб этмоқда.

Шу ўринда Ўзбекистон Республикаси биринчи Президенти И.А.Каримовнинг: “Давлатимиз мустақилликни қўлга киритган дастлабки кунларданок интеллектуал салоҳияти юқори кадрларнинг янги авлодини шакллантиришга йўналтирилган давлат сиёсатини юритиб келмоқда. Бу йўлда амалга оширилган асосий вазифалардан бири мустақил Ўзбекистонни ривожлантиришга асос бўладиган янги таълим тизимининг ташкил этилишидир. 1997 йил 29 августда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси IX сессиясида қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги қонун ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” уни амалга ошириш учун ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилмоқда”¹, деган фикрлари бунинг яққол далилидир.

¹ Каримов И.А. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Т.: “Шарқ”, 1997. Б.24.

Ўзбекистоннинг келажаги, унинг истиқболи, биринчи навбатда ёшлар тарбиясига, уларни соғлом қилиб ўстиришга, миллий ғоя, миллий мафкура ва ўз Ватанига садоқат руҳида тарбиялашга боғлиқ бўлиб, бу мураккаб жараёни муваффақиятли амалга ошириш мустақил мамлакатнинг энг долзарб вазифаларидан биридир.

Ўзбекистоннинг буюк келажагини яратишда, уни жаҳоннинг ривожланган мамлакатлари даражасига эришишида тадрижий ривожланиш йўли танлангани, ўзбек халқига хос, тарихан қарор топган умуминсоний ва миллий қадриятлар, урф-одатлар, анъаналар, ахлоқий сифатлар ва фазилатлар кўл келмоқда.

Шунинг учун ҳам, истиқболи ёш авлодларимиз қандай тарбия топишига, қандай маънавий фазилатлар эгаси бўлиб вояга етишига, фарзандларимизнинг ҳаётга нечоғлиқ фаол муносабатда бўлишига, қандай олий мақсадларга хизмат қилишига боғлиқ эканлигини ҳамиша ёдда тутишимиз керак. Шу боисдан ҳам бугунги кунда ёшларнинг таълим-тарбияси мустақил Ўзбекистоннинг давлат сиёсатида устивор аҳамият касб этмоқда.

Мамлакатимизда кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг қабул қилиниши ва ушбу дастур асосида олиб борилган ислохотлар натижасида таълим сифати ва самарадорлиги кескин ошди. Таълим муассасаларининг моддий-техник базалари мустаҳкамланди. Шунини ишонч билан айтиш мумкинки, замонавий таълим тизимининг жорий этилиши бугунги кунда ижобий натижалар бермоқда. Эндиги, биз педагогларнинг асосий вазифаси замонавий техник таъминотга эга таълим муассасаларида талаблар даражасида инновацион таълим технологиялари асосида ёшларимизга таълим-тарбия беришдан иборат бўлмоғи лозим.

Бунинг учун ҳар бир педагог ўз устида доимий ишлаши, замондан орқада қолмаслиги, ўқитишнинг инновацион технологияларини пухта билиши ва уни ўз педагогик фаолиятида жорий этиши зарур. Агар педагог ёшлар билан ҳамнафас фикрламаса, замон янгиликларига ва талабларига ёшларданда

тез бўлмаса, унинг таълим-тарбия соҳасидаги фаолияти самарасиз бўлиб қолади.

Жамият ривожидagi илмий- техникавий тараққиёт ишлаб чиқаришни технологиялаштиришга олиб келади. Ҳозирги даврда технологиялаштириш жараёни ҳаётимизга шиддат билан кириб келмоқда. Технологиялаштириш объектив жараён бўлиб, ишлаб чиқаришнинг барча соҳаларига кириб борди, улар эволюциясининг янги вазифаларини сифатли ҳал этилишига асос солади.

Технологиялаштириш тушунчасини бевосита педагогик жараёнлар билан боғласак, у ҳолда таълим- тарбия қонуниятларини амалга ошириш, уларнинг янги қонуниятларининг ўзига хос қирраларини кашф этиш асосида умумий мақсадга эришиш- ижобий сифат ўзгаришларига эга бўлган баркамол авлод шахсини шакллантириш тушунилади. Ёки педагогик технологизацияни шахсда янги сифат ўзгаришларини лойиҳаловчи, кутилажак натижани кафолатловчи, таълим- тарбияни ташкил этиш, бошқариш ва амалга оширишнинг тизимли жараёни, деб тушуниш мумкин.

Педагогик технологиялар таълим- тарбия жараёнига ўзига хос бўлган инновацион ёндашувдир. У педагогикада ижтимоий- муҳандислик тафаккурининг ифодаси, ўқитиш, тарбиялаш жараёнини маълум даражада стандарт ҳолатга солиб, унинг оптимал лойиҳасини тузиш билан боғлиқ тушунчадир. Жумладан, ўқитишнинг вазхонлик усулларидадан воз кечиб, компьютерлар, таълимнинг техник воситалари ёрдамида ўқитиш, ўқувчининг билиш фаолиятининг бошқарувчиси, ташкилотчиси, маслаҳатчиси, якуний натижага эришишга йўлловчи- ўқитувчи, устоз раҳбарлигида ўқувчиларнинг кўпроқ мустақил фаолиятини ташкил этиш ва энг муҳими ўқитувчининг деярли ҳар хил натижага эришиш имкониятининг мавжудлигидир. Айниқса, ўқитишга ягона давлат таълим стандартлари жорий этилган, жаҳоннинг барча давлатлари андозалари талабига жавоб бера оладиган мутахассислар тайёрлашнинг ҳозирги даврида кейинги ҳолат алоҳида аҳамият касб этади. Ўқув жараёнини педагогик технологиялар асосида ташкил этилганда таълим

мақсадлари белгиланади ёки лойиҳаланади, кутилаётган якуний натижа-ижобий сифат ўзгариши кафолатланади, ўқув жараёнининг такрорланувчи цикли яратилади, тезкор қайтувчи алоқа вужудга келади, ўқув мақсадлари, ўқув жараёнига керакли тузатишлар киритилиб борилаверади.

Мавзунинг долзарблиги ва ўрганилиш даражаси: «Чуқур таҳлил, мантиққа асосланмаган бир ёқлама фикр одамларни, энг аввало тарих ўқитувчиларини чалғитади. Улар эшитганларни ҳақиқат шу экан, деб ўқувчиларга ҳам этказишади. Фақат баҳс, мунозара, таҳлил меваси бўлган хулосаларгина бизга тўғри йўл кўрсатиши мумкин»². Республикамизда кадрлар тайёрлаш ва таълим тизими чуқур ислоҳ қилинмоқда. Қабул қилинган “Таълим тўғрисидаги Қонун”, “Кадрлар тайёрлаш миллий Дастури” бу ислохотларни бошлаб берди. Ҳозирги кунда янги типдаги ўқув юртлари, академик литсейлар, коллежлар барпо қилинди, Давлат таълим стандартлари яратилди, мактабгача тарбия муассасалари, мактаблар, олий ўқув юртлари замонавий жиҳозлар, ахборот техник воситалари билан қуроллантирилди. Фуқароларимизнинг интеллектуал салоҳияти ўсди, табиат, жамият сирларини, фан асосларини ўрганишга бўлган қизиқишлари янада ортди. Ишлаб чиқаришни технологиялаштириш жараёни жадал суръатлар билан амалга оширилмоқда. Бинобарин, илмий техникавий тараққиёт саноат, қишлоқ хўжалиги, тиббиёт каби кўп сонли тармоқлар билан бир қаторда маданият, маъориф соҳасини, ижтимоий- гуманитар фанлар доирасини ҳам технологиялаштиришни тақозо этмоқда.

Ҳозирги кунда Республикамизда таълим- тарбия жараёнини технологиялаштириш давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Биринчи Президентимиз И.А.Каримовнинг Олий мажлис XIV сессиясида сўзлаган нутқида “Янги дарсликларни, замонавий педагогик ва ахборот

² Каримов И.А. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Т.: “Шарқ”, 1997.Б. 8-9.

технологияларини ўз вақтида ишлаб чиқиш ва жорий этишни, тахминлашни алоҳида назорат остига олиш зарур”, деб белгиланди. Шу нуқтаи назардан педагогик технологияларга оид дарсликлар, услубий қўлланмалар, тавсиялар, йўлланмалар ишлаб чиқиш педагоглар, услубчиларнинг долзарб вазифаларидан ҳисобланади. Юқоридаги вазифанинг қўйилиши танланган мавзунинг долзарблигини белгилайди.

Халқимизнинг маънавий руҳини камолга етказишда, юксак ватанпарварлик ҳиссини тарбиялашда ва истиқлол мафқурасини ёшлар онгига сингдиришда тарих фанининг беқиёс ролини ҳеч ким инкор қилмаса керак.

“Маънавият ўз халқининг тарихини, унинг маданияти ва вазифаларини чуқур билиш ва тушуниб йетишга суянгандагина қудратли кучга айланади ... ўз тарихини билмаган халқнинг келажаги ҳам бўлмайдиган”³ - деган эди биринчи Президентимиз Ислам Каримов.

Тарихдан дарс бериш жараёнининг таркибий қисмлари (мақсади, мазмуни, ўқитишнинг усуллари, натижалари) ўртасидаги қонуниятли алоқалар мавжуд. Уларни таниқли олим, профессор А.Саъдиев қуйидагича намоён бўлишини кўрсатиб ўтади: “Мақтаб тарих курсининг мақсади, таълим-тарбия вазифаларини мувоффақиятли амалга оширилиши ўқитишнинг мазмунига, унинг ғоявий-сиёсий ва назарий жиҳатдан пишиқ бўлишига боғлиқ бўлганидек, ўқувчиларнинг тарих курсини ўзлаштириш даражаси ҳам ўз вақтида ўқитишни илмий асосда, мақсадга мувофиқ ташкил қилинишига, ўқитувчининг ўрганиладиган мавзунинг мақсади, таълим-тарбия вазифалари ва мазмунига мос келадиган ўқитиш метод ва усулларидан қай даражадан фойдалана билишга боғлиқдир. Шунингдек, ўқитишнинг натижалари ҳам ўқитувчининг ўқитишдан кўзланган мақсадини, унинг таълим-тарбиявий вазифаларини аниқ белгилай олишига, курснинг мазмунига мос тарзда амалга оширишга ёрдам бера оладиган метод усуллардан илмий асосда фойдалана билишга боғлиқдир. Тарих ўқитиш жараёнининг таркибий қисмлари

³Каримов И.А. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Т.: “Шарк”, 1997..Б. 11.

ўртасидаги бу ўзаро диалектик боғланиш натижасида улар бир-бирига узлуксиз таъсир кўрсатиб боради. Тарих ўқитишда ана шу қонуниятларга суянмасдан, уларни эътиборга олмасдан туриб яхши натижага эришиб бўлмайди.” Демак тарих ўқитиш деганда, тарихий материал воситасида ўқувчиларга билим бериш тушунилади. Тарих курсининг мазмуни деганда, биринчи галда тарих фани дастурида белгилаб берилган тарихий билимлар кўлами, ўқув материали унинг асл мазмунини, тарихий фактларни миллий мафкурамиз нуқтаи-назаридан таҳлил қила олиш ва хулоса чиқара олиш, шу жумладан уларни илмий тадқиқ қилиш ишларининг энг оддий формаларини эгаллашлари кўзда тутилади.

Бугунги кун талаби ўқувчиларни интерактив усуллар асосида ўқитиш юзасидан бир қатор олимлар ва услубчилар ўз асарларида ёритиб ўтганлар. Жумладан, Жуманиёзова М.Т. Очилов М.,Йўлдошев Ж.Г., Усмонов С.А. Имомназаров М., эшмухамедова М.,Толипов У., Усмонбоева М.,Голиш Л.В.,Сайидахмедов Н.,Толипов.Ў.,Усмонбоева.М.,Сафин Д.В., Мусина Р.Г., Уралова М., Давлятова Г.лар ўқитиш усуллари тўғрисида тегишли тавсиялар беришган⁴.

⁴ Жуманиёзова М.Т. Фарғона вилояти таянч мактаблари негизида ўқитувчиларни малакасини ошириш тажриба-синов курси учун ўқув режа, дастур, машғулотлар жадвали ва ўқув –медодик мажмуа.Т.: 2010.- 295 б.Очилов М. Муаллим –қалб меъмори. –Т.: Ўқитувчи, 2001.-430 б.Баубекова Г. Педагогическое мастерство.- Т.,2000.Йўлдошев Ж.Г., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари.-Т, 2001.Имомназаров М., эшмухамедова М. Миллий маънавиятимиз асослари. – Т.: Тошкент ислом университети.- 2001.Ишмухамедов Р.Ж. Болаларни тарбиялаш ва соғломлаштириш ишларида педагогик технология (ўзбек ва рус тилларида).- Т.,УДАП, 2004. – 233 б.Ишмухамедов Р.Ж. Инноватсион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари.-Т.:Низомий номидаги ТДПУ, 2004, 2008 (қайта нашр). - 44 б.Ишмухамедов Р. Ўқув жараёнида интерфаол услублар ва педагогик технологияларни қўллаш услубияти. - Т.: РБИММ, 2008. – 68 б.Ишмухамедов Р., Абдукодиров А., Пардаев А. Таълимда инноватсион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: Истеъдод, 2008.-180 б.Ишмухамедов Р.Ж, Абдукодиров А., Пардаев А. Тарбияда инноватсион технологиялар (таълим муассасалари ўқитувчилари, тарбиячилари, гуруҳ раҳбарлари учун амалий тавсиялар).– Т.: Истеъдод, 2010.-140 б.Коджаспирова Г.М. Педагогика в схемах, таблитсах и опорнўх конспектах./ М.:Айрис-пресс, 2006.Толипов У., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбикий асослари. – Т.: 2006.Бабанский Ю.К. Ҳозирги замон умумтаълим мактабида ўқитиш методлари - Т.:Ўқитувчи, 1990.- 229 б.Голиш Л.В. Фаол ўқитиш усуллари: мазмун танлаш, амалга ошириш. Экспресс қўлланма. -Т.: ТАСИС, 2001.-38 б.Сайидахмедов Н. Педагогик маҳорат ва педагогик технология. - Т.,2003.- 66 б.Толипов.Ў.,Усмонбоева.М. Педагогик технология: назария ва амалиёт.-Т.: Фан, 2005. -205 б. Сафин Д.В., Мусина Р.Г. Таълим бериш ва ўқишнинг интерфаол усуллари. Ўқув қўлланма. -1-модуль. Интерфаол ўқитишнинг назарий асослари. – Т., 2007. УраловаМ.,ДавлятоваГ.Машғулотларда интерфаол усуллардан фойдаланиш. Фарғона.2008.

БМИ натижалари мактабда ва билим юртларида тарих ўқитишнинг мақсад ва вазифаларини, мазмунини мувоффақиятли равишда амалга оширилиши; ўқувчиларнинг тарих фани асосларини, тарихий материалга мос самарали метод ва усулларини билиш ва билимлардан фойдалана билиш малакаларини пухта ўзлаштиришлари, ўқувчиларнинг тарихий тафаккурини, тасаввури ва нутқини, махсус ва умумий қобилиятларини ўстириш кўзда тутилади.

Шундай қилиб, ўрта умумтаълим ва касб-хунар билим юрти тарих таълими жараёнининг юқоридаги умумий қонуниятлари қуйидаги объектив ва қатъий такрорланадиган алоқаларда намоён бўлади: ўқитишнинг мақсади унинг мазмуни билан белигиланади, мақсад ва мазмунга мос келадиган ўқитиш методи ва усуллари танланади, ўқитишнинг самараси эса ўқитишда эришилган қатъий ижобий натижалар билан текширилади, яъни тарихий билимнинг сифати билан ўлчанади.

БМИнинг илмий аҳамияти: Тарих дарсларида интерактив усуллар бўлажак педогогларни умумтаълим ва касб-хунар билим юртларида тарих ўқитишнинг илмий асослари билан таништиради. Шунингдек, жараёни текшириш методлари билан ҳам қуроллантиради.

Тарих дарсларида интерактив усуллар жараёни икки йўл билан ўрганилади. Биринчиси кузатиш методидир. Бу методдан фойдаланилганда турли хилдаги ўқув-услубий адабиётлар, ўқувчиларнинг ёзма ишлари, рефератлари, докладлари, компьютер компакт дискларидаги ёзувлар ўқитишга берилган баҳо ва чиқарилган хулосалар билан танишиб чиқилади, дарслар кузатилади, ўқувчиларнинг билими ва малакалари ўрганилади.

Кузатиш методидан фойдаланилганда тарихдан дарс беришда мавжуд тажрибаси доирасидан четга чиқилмайди, табиий равишда ушбу тажриба ўрганилади.

Иккинчиси эксперимент методи. Ўқитувчи ўқитиш жараёнини ўзи хоҳлаганича уюштиради. Бу катта масъулият талаб этадиган, тажрибали педагогларга хос бўлган методдир, албатта. Педагог ижодий иш қилади ва унинг бу иши илмий экспериментга ўхшаб кетади. Бироқ, ўқитувчи қилган ижодий изланишнинг илмий экспериментдан фарқи, аввало шундаки, ўқитувчи дарсда амалий вазифани ҳал қилади, унинг хулосалари эса, ўз фаолиятининг натижаси бўлади.

Тарих дарсларида интерактив усуллар ўқувчиларга тарихий воқеяликни билдиришдан иборатдир. Ўқитиш жараёнида ўқувчилар тарих фанини ва унинг баъзи тадқиқот методларини билиб оладилар.

Ушбу битирув малакавий ишини ўрганиш объекти сифатида. Тарих дарсларида интерактив усуллардан фойдаланиб, ўқувчиларнинг билимларини яхшироқ ўзлаштиришларини ва уларнинг тарих фанини баъзи тадқиқот методлари билан таништиришни кўзда тутади. Ўқувчиларнинг янги фактларни таҳлил этиш ва улардан зарур хулосаларни чиқариш пайтида ўрганган билимлари жуда ҳам мустаҳкам ва ишонарли бўлади, шунингдек, ўқувчилар мустақил фикрлашга ўрганади. Бу уларни тадқиқот олиб боришнинг дастлабки усуллари билан таништиришга ёрдам беради.

Тарих дарсларида интерактив усулларда ўқувчиларнинг ёши, билими, фикрлаш қобилияти ва умуман психик фаолиятини эътиборга олмасдан туриб, уларнинг ўқув фаолиятига самарали таъсир этиб бўлмайди. Шу сабабли методика психология фани билан чамбарчас боғланган.

Ўзбекистон Республикаси мустақилликни қўлга киритганидан сўнг, ҳукуқий демократик давлат барпо этмоқда. Республикада амалга оширилаётган туб ўзгаришларнинг асосий мақсади ва ҳаракатга келтирувчи кучи инсон, унинг ҳар томонлама ривожланиши ва фаровонлиги, шахс манфаатларини амалга ошириш учун шарт-шароит ва таъсирчан механизмлар барпо этилиши, эски тафаккур ва ижтимоий ҳулқ-атворни ўзгартиришдан иборат. Шундай экан Ўзбекистон Республикасида тарих билимларининг

ривожланишида асосий сабаблардан бири бўлган Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримов томонидан ишлаб чиқилган кадрлар тайёрлаш бўйича миллий дастур концепсияси ҳақида алоҳида тўхталиб ўтиш лозим.

Ўзбекистон Республикасида тарих билимлари ривожланишининг навбатдаги муҳим босқичини тарих фани бўйича давлат таълим стандартининг ишлаб чиқилиши билан боғлаш мумкин.

Тадқиқотнинг тузилиши. БМИ кириш, иккита асосий боб, тўртта бўлим, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат.

I боб: Интерактив усул – таълим жараёнида ўқувчилар ҳамда ўқитувчи ўртасидаги фаолликни ошириш омили

I.1. Интерактив усул таълим- тарбия жараёнигаги ўзига хос - инновацион ёндашувдир

Замонавий шароитда таълим самарадорлигини оширишнинг энг мақбул йўли – бу машғулотларнинг интерфаол методлар ёрдамида ташкил этиш деб ҳисобланмоқда. Хўш, интерфаол методларнинг ўзи нима? Улар қандай дидактик имкониятларга эга? Таълим жараёнида интерфаол методларнинг ўринли, мақсадга мувофиқ қўлланилиши қандай самараларни кафолатлайди? Қуйидаги ана шу каби саволларга қисқача жавоб топилади.

Юқоридаги саволларга жавоб топишда энг тўғри кадам таянч тушунча – “интерфаол” атамасининг луғавий маъноси билан танишишдир.

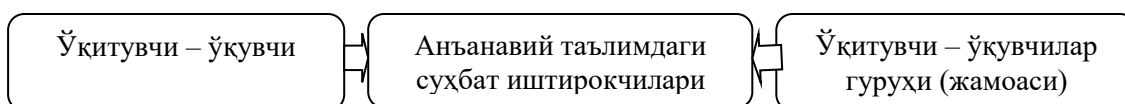
“Интерфаол” тушунчаси инглиз тилида “interact”(рус тилида “интерактив”) ифодаланиб, луғавий нуқтаи назардан “inter” – ўзаро, икки тарафлама, “act” – ҳаракат қилмоқ, иш кўрмоқ каби маъноларни англатади

Интерфаол таълим – таълим жараёни иштирокчиларининг билим, кўникма, малака ҳамда муайян ахлоқий сифатларни ўзлаштириш йўлида биргаликда, ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракатни ташкил этишга асосланувчи таълим

Интерфаоллик таълим жараёни иштирокчиларининг билим, кўникма, малака ҳамда муайян ахлоқий сифатларни ўзлаштириш йўлида биргаликда, ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракатни ташкил этиш лаёқатига эгаликлари

Мантиқий нуқтаи назардан интерфаоллик, энг аввало, ижтимоий субъектларнинг суҳбат (диалог), ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракат, фаолиятнинг олиб боришларини ифодалайди.

Таълим соҳасида фаолият юритаётган ҳар бир мутахассис яхши биладики, анъанавий таълим ҳам суҳбат (диалог)га асосланган ва бу суҳбат қуйидаги ўзаро муносабат шаклларида ташкил этилади:

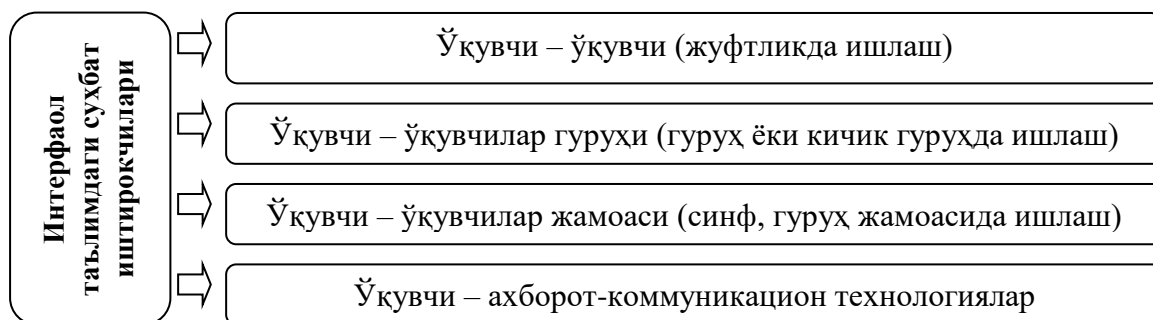
Анъанавий таълимда ҳам табиий равишда суҳбат асосини ахборот ташкил этади. Аммо ахборот узатишнинг асосий манбаи ўқитувчининг тажрибаси бўлиб, бу жараёнда у етакчилик, доминантлик қилади, яъни у дарснинг асосий вақтида билимларни оғзаки тарзида ўқувчи (Ўқувчи)ларга етказиб беришга интилади. Фаоллик кўрсатиш ўқитувчигагина хос бўлиб, ўқувчи (Ўқувчи)лар бу вазиятда суҳт тингловчи бўлиб қолади. Уларнинг асосий вазифаси ўқитувчини тинглаш, зарур ўринларда ёзиш, саволлар билан мурожаат қилинганида жавоб қайтариш, кам ҳолатларда рухсат этилганидагина сўзлашдан иборатдир.

Анъанавий таълимдаги бир томонламалик олий таълим тизимидаги фақат маъруза машғулотларида эмас, семинар дарсларида ҳам устуворлик қилади. Унга кўра, “етказиб берувчи” ролида энди ўқитувчи эмас, балки ўқувчи (Ўқувчи) намоён бўлади. Ўқувчи (Ўқувчи), асосан, ўзи ўзлаштирган билимларни намойиш этади, ўқитувчи эса унинг фикрларини тинглайди, зарур ўринларда саволлар билан мурожаат қилади. Ўқувчи (Ўқувчи)лар гуруҳи (жамоаси) бу вазиятда бутунлай суҳт иштирокчи, тингловчи бўлиб қолади. Бир қарашда ўқувчи (Ўқувчи) ёки ўқитувчи томонидан узатилаётган ахборотларнинг қабул қилиниши Ўқувчилар гуруҳи (жамоаси) учун билимларни ўзлаштириш имкониятини яратаётгандек таассурот уйғотади. Бироқ, психологик тадқиқот натижаларининг кўрсатишича, шу тарзда қабул қилинган билим (маълумот)лар жуда тез унутилади. Хусусан, америкалик психолог олимлар Р.Карникау ва Ф.Макэлроунинг ўрганишларига кўра шахснинг табиий физиологик-психологик имкониятлари муайян шаклларда ўзлаштирилган билимларни турли даражада сақлаб қолиш имконини беради. Яъни шахс: манбани ўзи ўқиганида 10 %; маълумотни эшитганида 20 %; содир бўлган воқеа, ҳодиса ёки жараённи кўрганида 30 %; содир бўлган воқеа, ҳодиса ёки жараённи кўриб, улар тўғрисидаги маълумотларни эшитганида 50 %; маълумот (ахборот)ларни ўзи узатганида (сўзлаганида, билимларини намойиш этганида) 80 %; ўзлаштирилган билим (маълумот, ахборот)ларни ўз

фаолиятига татбиқ этганида 90 % ҳажмдаги маълумотларни ёдда сақлаш имкониятига эга.

Шунга кўра интерфаол ўқитиш “таълим жараёнининг асосий иштирокчилари – ўқитувчи, ўқувчи ва ўқувчилар гуруҳи ўртасида юзага келадиган ҳамкорлик, қизғин баҳс-мунозалар, ўзаро фикр алмашиш имкониятига эгалик асосида ташкил этилади, уларда эркин фикрлаш, шахсий қарашларини иккиланмай баён этиш, муаммоли вазиятларда ечимларни биргаликда излаш, ўқув материалларини ўзлаштиришда ўқувчиларнинг ўзаро яқинликларини юзага келтириш, “ўқитувчи –ўқувчи –ўқувчилар гуруҳи”нинг ўзаро бир-бирларини хурмат қилишлари, тушунишлари ва қўллаб-қувватлашлари, самимий муносабатда бўлишлари, руҳий бирликка эришишлари кабилар билан тавсифланади”⁵.

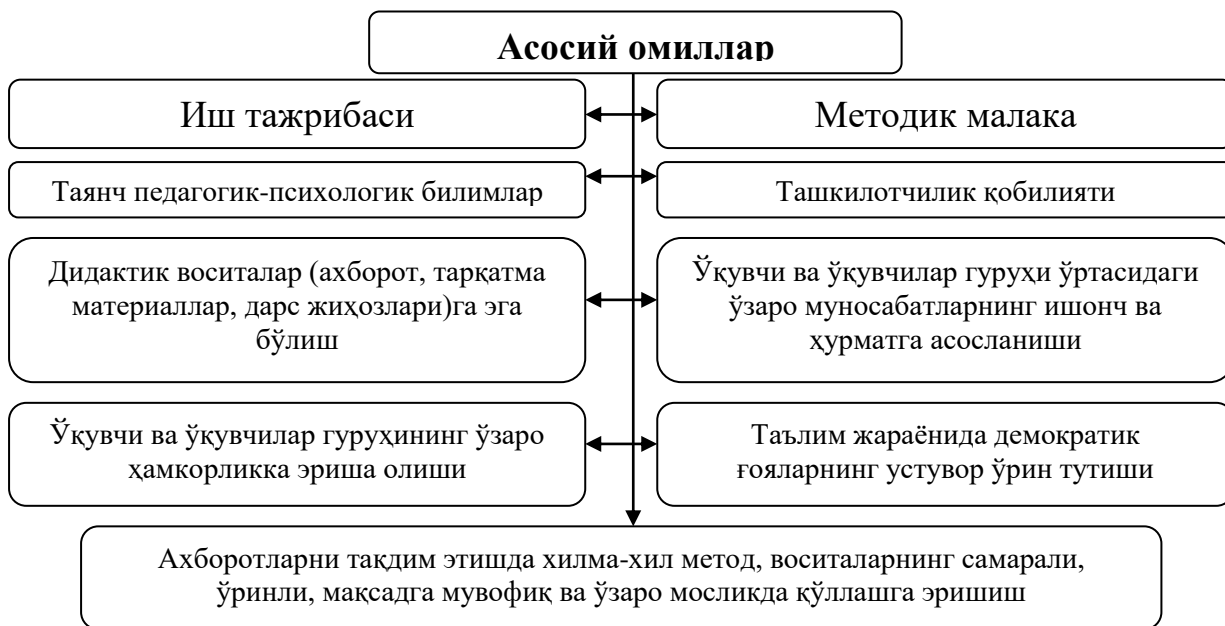
Замонавий таълим, шу жумладан, унинг тобора оммалашиб бораётган шакли – интерфаол ўқитишда эса шахслар ўртасидаги суҳбат (диалог) куйидаги шахслар ўртасида ташкил этилади:

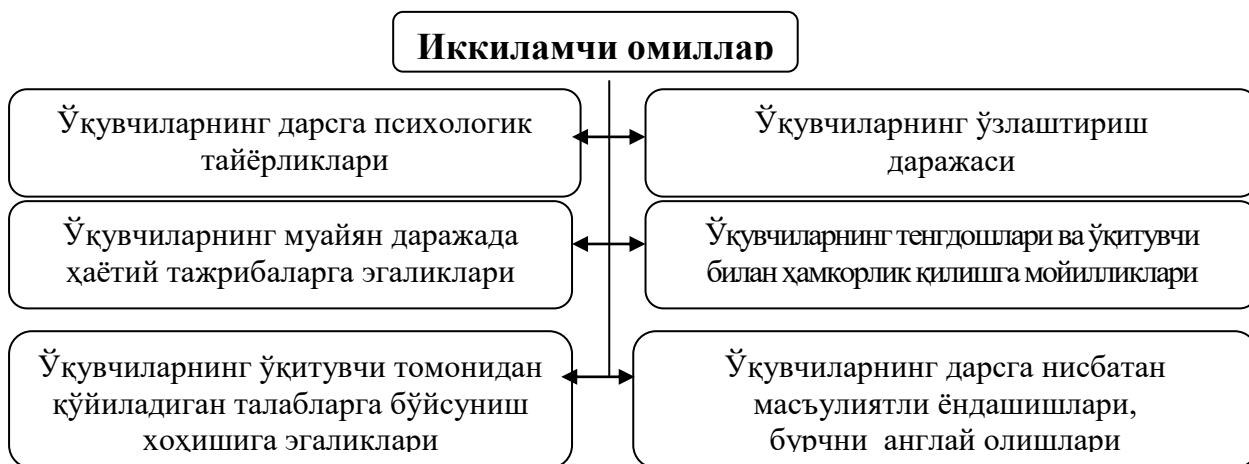
Интерфаол таълим моҳиятига кўра суҳбатнинг “ўқувчи – ахборот-коммуникацион технологиялар” шаклида ташкил этилиши ўқувчи (Ўқувчи)лар томонидан мустақил равишда ёки ўқитувчи раҳбарлигида ахборот технологиялари ёрдамида билим, кўникма, малакаларнинг ўзлаштирилишини англатади.

Ўқитишнинг интерфаол таълимга асосланиши бир қарашда ниҳоятда оддий, содда ва ҳатто “болалар ўйини” каби таассурот уйғотади. Бироқ, бунда ўқитувчининг маълум даражада куйидаги омилларга эга бўлиши талаб қилинади:

⁵ Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб / Методик қўлланма. У.И.Иноятов, Н.А.Муслимов, М.Усмонбоева, Д.Иноғомова. – Т.: 2012.Б. 122

Шу билан бирга таълимда интерфаол таълимнинг самарадорлиги куйидаги иккиламчи омилларга ҳам боғлиқ:

Ўқитувчи таълим жараёнида интерфаол таълим ёрдамида ўқувчиларнинг қобилиятларини ривожлантириш, мустақиллик, ўз-ўзини назорат, ўз-ўзини бошқариш, самарали суҳбат олиб бориш, тенгдошлари билан ишлаш, уларнинг фикрларини тинглаш ва тушуниш, мустақил ҳамда танқидий фикрлаш, муқобил таклифларни илгари суриш, фикр-мулоҳазаларини эркин баён қилиш, ўз нуқтаи назарларини ҳимоя қилиш, муаммонинг ечимини топишга интилиш, мураккаб вазиятлардан чиқа олиш каби сифатларни

шакллантиришга муваффақ бўлади. Энг муҳими, интерфаол методларни қўллаш орқали ўқитувчи ўқувчиларнинг аниқ таълимий мақсадга эришиш йўлида ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракатларини ташкил этиш, йўналтириш, бошқариш, назорат ва таҳлил қилиш орқали холис баҳолаш имкониятини қўлга киритади.

Одатда интерфаол методларга асосланган таълимий ҳаракатлар қуйидаги шаклларда ташкил этилади:
индивидуал; жуфтлик; гуруҳ; жамоа билан ишлаш

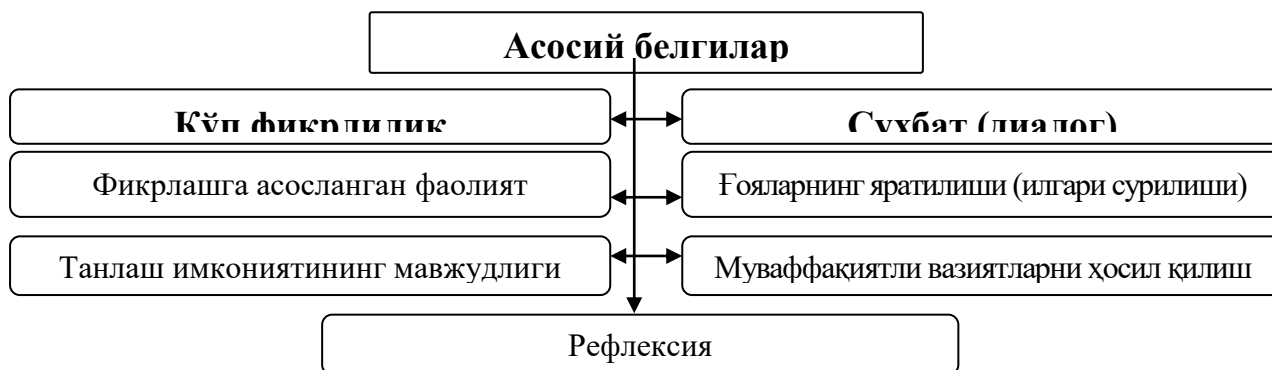
Интерфаол таълим жараёнида ўқувчи (талаба)лар:

- гуруҳ ёки жамоа билан ҳамкорликда ишлаш;
- тенгдошлари орасида ўз ғояларини эркин баён қилиш, билимларини ҳеч қандай руҳий тўсиқларсиз намойиш этиш;
- муаммони ҳал қилишга ижодий ёндашиш;
- гуруҳ ёки жамоадошлари билан руҳий яқинликка эришиш;
- ўз ички имконият ва қобилиятларини тўлиқ намоён қила олиш;
- фикрлаш, фикрларни умумлаштириш ва улар орасидан энг муҳимларини саралаш;
- ўз фаолиятини назорат қилиш ва мустақил баҳолаш;
- ўз имкониятлари ва кучига ишонч ҳосил қилиш;
- турли вазиятларда ҳаракатланиш ва мураккаб вазиятлардан чиқа олиш кўникмаларини ўзлаштириш каби имкониятларга эга бўлади

Интерфаол таълим:

- таълим олувчи (ўқувчи, талаба)ларда билимларни ўзлаштиришга бўлган қизиқишни уйғотади;
- таълим жараёнининг ҳар бир иштирокчисини рағбатлантиради;
- ҳар бир ўқувчи (талаба)нинг руҳиятига ижобий таъсир кўрсатади;
- ўқув материалининг самарали ўзлаштирилиши учун қулай шароит яратади;
- ўқувчи (талаба)ларга кўп томонлама таъсир кўрсатади;
 - ўқувчи (талаба)ларда ўрганилаётган мавзулар бўйича фикр ҳамда муносабатни уйғотади;
- ўқувчи (талаба)ларда ҳаётий зарур кўникма, малакаларни шакллантиради;
- ўқувчи (талаба)ларнинг хулқ-атворини ижобий томонга ўзгартирилишини таъминлайди

Интерфаол таълимнинг асосий белгилари қуйидагилардир:

Изоҳ: Рефлексия (лотинча “рефлексио” – ортга қайтиш, акс этиш): кишининг ўз хатти-ҳаракатлари, уларнинг асосларини тушуниб етиши, фаҳмлашига қаратилган назарий фаолияти; билишнинг алоҳида фаолияти; шахсий кечинмалари, ҳис-туйғулари ва ўй-хаёллари моҳиятини фикрлаш орқали англаш)⁶.

Интерфаол таълим қуйидаги тамойилларга асосланади:

1. Машғулот – маъруза эмас, балки жамоанинг умумий иши.
2. Гуруҳнинг тажрибаси ўқитувчи (педагог)нинг тажрибасидан кўп.
3. Ўқувчилар ёш, ижтимоий мавқе ва тажрибага кўра ўзаро тенг.
4. Ҳар бир ўқувчи ўрганилаётган муаммо юзасидан ўз фикрини айтиш ҳуқуқига эга.
5. Машғулотда ўқувчи шахси танқид қилинмайди (фикр танқид қилиниши мумкин).
6. Билдирилган ғоялар ўқувчиларнинг фаолиятини бошқармайди, балки фикрлаш учун ахборот (маълумот) бўлиб хизмат қилади

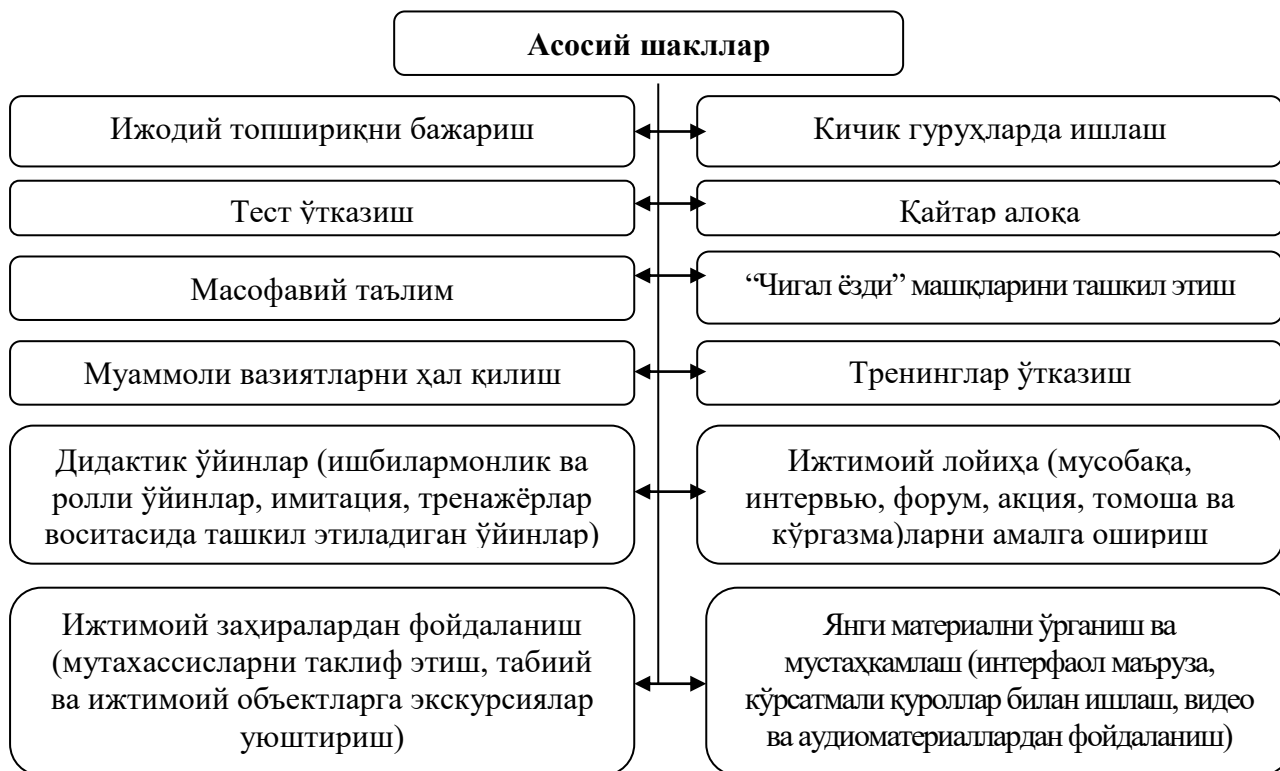
Таълимни ташкил этишга интерфаол ёндашувни қарор топшириш учун ўқитувчи (педагог)лар бир қатор шартларга риоя эта олишлари зарур. Улар:

Изоҳ: Стуллар кичик ва катта доира шаклида жойлаштирилганда кичик доирада ўқувчилар, катта доирада эксперт гуруҳи жойлашади.

Бугунги кунда жаҳон таълим тизимида интерфаол ўқитишнинг қуйидаги шаклларда амалга оширилаётганлиги барчага маълум:

⁶ Педагогик маҳорат: схема ва расмларда / Методик қўлланма. Н.Эркабоева, М.Усмонбоева, М.Иргашова, Н.Хўжаназарова. – Т;ТДПУ, 2012. – 14-бет.

Интерфаол таълим асосини интерфаол методлар ташкил этади. “Таълим жараёнида ўқувчилар ҳамда ўқитувчи ўртасида ҳамкорликни қарор топтириш, фаолликни ошириш таълим олувчилар томонидан билимларни самарали ўзлаштириш, уларда шахсий сифатларни ривожлантиришга хизмат қиладиган методлар интерфаол методлар саналади”⁷. Қўлланманинг кейинги бўлимида интерфаол методлар, уларнинг моҳияти, қўлланиш шартлари ва дидактик имкониятлари тўғрисида сўз юритилади.

Таълимнинг интерфаол стратегиялари таълимда янгиликлар сирасига киради. Бугунги кунда жаҳоннинг барча давлатлари таълимга имкон қадар кўп янгилик киритишга интилоқд. Бу янгиликлар уларга уюшган, режали, оммавий ёндошувни талаб этади. Янгиликлар келажак учун узоқ муддатли инвестициялардир. Новаторликка қизиқиш уйғотиш, янгилик яратишга интилувчан шахсни тарбиялаш учун таълимнинг ўзи янгиликларга бой бўлиши, унда ижодкорлик руҳи ва муҳити ҳукм суриши лозим.

⁷ Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб / Методик қўлланма. У.И.Иноятов, Н.А.Муслимов, М.Усмонбоева, Д.Иноғомова. – Т.: 2012. – 140-141-бетлар.

Аввало фандаги янгилик нима? Фандаги инновация нима? деган саволларга жавоб бериш лозим. Бугунги кунда амалиётда янгилик ва инновация сўзлари ўртасида фарқлар мавжуд. Янгилик бу фандаги энг сўнгги ютуқлар, билимлар, усуллар ҳисобланади. Ушбу ютуқлар, билимлар, усуллар амалда қўлланилиши билан инновацияга айланади.

“Ўзбекистон тарихи” фанини ўқитишда бугунги кунда ривожланган хорижий мамлакатлардаги қуйидаги инновациялар ва таълим технологиялари қўлланилмоқда. Таълим жараёнида қандай интерфаол усулли технологиялардан фойдаланилапти ва уларни қўллаш услубиётини келтириш мумкинми?

Қуйида интерфаол усулли технологиялардан намуналар келтиришга ва уларнинг афзалликларини кўрсатиб ўтишга ҳаракат қиламиз.

Интерактив ўқитиш технологиялари.

- 1) Б/БХ/БО
- 2) Тугалланмаган сўзлар.
- 3) Кластер
- 4) “Балиқ скелети”.
- 5) Венн диаграммаси.
- 6) Ақлий хужум.
- 7) Ёзма “Давра суҳбати”
- 8) СВОТ
- 9) ФСМУ
- 10) Концептуал жадваллар
- 11) Муаммо технологияси
- 12) Дебат
- 13) Синквейн
- 14) Кейс-СТАДИ
- 15) Бумеранг ва ҳоказолар.

Инновацион технологиялар ўқувчи, Ўқувчиларнинг фаол ҳаётий муносабатларини шакллантиришга қаратилган. Жумлалан;

ВЕНН ДИАГРАММАСИ 2 ва 3 жиҳатларни ҳамда умумий томонларини солиштириш ёки таққослаш ёки қарама-қарши қўйиш учун қўлланилади.

Тизимли фикрлаш, солиштириш, таққослаш, таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантиради.

Ўқувчилар:

1) кичик гурҳларда Венн диаграммасини тузадилар ва кесишмайдиган жойларида мустақиллик даври маданият тараққиётига оид фикрларини ойдинлаштириб олиб, тўлдирадилар.

2) жуфтликларга бирлашадилар, ўзларининг диаграммаларини таққослайдилар ва тўлдирадилар.

3) доираларнинг кесишувчи жойида икки доира учун умумий бўлган фикрлар рўйхатини тузади.

4) иш натижаларининг тақдимоти.

1-шлова

КЛАСТЕР

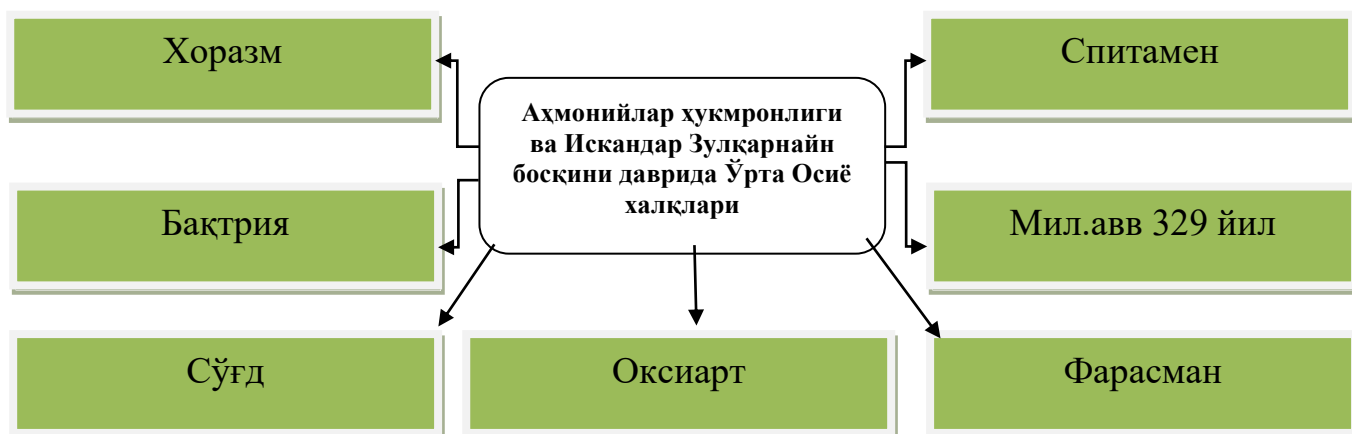
Кластер - ахборот харитасини тузиш йўли - барча тузилманинг моҳиятини марказлаштириш ва аниқлаш учун қандайдир бирор асосий омил атрофида ғояларни йиғиш

Билимларни фаоллаштиришни тезлаштиради, фикрлаш жараёнига мавзу бўйича янги ўзаро боғланишли тасаввурларни эркин ва очиқ жалб қилишга ёрдам беради.

Ўқувчилар:

1. Ёзув тахтаси ёки катта қоғоз варағининг ўртасига “Аҳмонийлар ҳукмронлиги ва Искандар Зулқарнайн босқини даврида Ўрта Осиё халқлари” деган мавзу номи ёзилади. Жадвални тузиш қондаси билан танишадилар.
2. Бирикма бўйича асосий сўз билан унинг ёнида мавзу билан боғлиқ сўзлар кичик доирачалар “йўлдошлар” ёзиб қўшилади. Уларни “асосий” сўз билан чизиқлар ёрдамида бирлаштирадилар. Бу “йўлдошлардан” “кичик йўлдошлар” чиқарилади. Ёзув ажратилган вақт давомида ёки ғоялар тугагунича давом этиши мумкин.
3. Муҳокама учун Кластерлар билан алмашинадилар.

2-илова

КОНЦЕПТУАЛ ЖАДВАЛ

3-илова

	Қадимги (антик) даврда ўзбек давлатчилиги		
	Маъмурий бирликлар	Бошқарув шакли	Мансаблар
Салавийлар			
Юнон-Бақтрия			

Б/Б/Б чизмаси – Биладан/ Билишни хоҳлайман/ Билиб олдим. Мавзу, матн, бўлим бўйича изланувчиликни олиб бориш имконини беради.

Тизимли фикрлаш, тузилмага келтириш, таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантиради.

Ўқувчилар:

1. Жадвални тузиш қондаси билан танишадилар. Алоҳида /кичик гуруҳларда жадвални расмийлаштирадилар.
2. “Мавзу бўйича нималарни биласиз” ва “Нимани билишни хоҳлайсиз” деган саволларга жавоб берадилар (олдиндаги иш учун йўналтирувчи асос яратилади). Жадвалнинг 1 ва 2 бўлимларини тўлдирадилар.
3. Маърузани тинглайдилар, мустақил ўқийдилар.

Мустақил кичик гуруҳларда жадвалнинг 3 бўлимни тўлдирадилар

Б/БХ/БО ЖАДВАЛИ		
Биладан	Билишни хоҳлайман	Билиб олдим

Бир неча манбалардан фойдаланиб маъруза тайёрлаш

Ўқувчилар одатда семинар машғулотида жавоб бериш учун маърузалар тайёрлашади. Бунинг учун Ўқувчиларга маърузалар тайёрлаш йўллари ва имкониятларини ўргатиш лозим. Ана шундай имкониятлардан бири – бу бир неча манбалардан фойдаланиб маъруза тайёрлаш ҳисобланади. Мазкур маъруза жадвал ҳолатида тайёрланиб, Ўқувчига жавоб бериш учун таянч сигнал вазифасини бажаради. Бунинг учун Ўқувчи беш уцундан ва материлнинг ҳажмига қараб бир неча уцундан иборат оддий жадвал тузади. Юқоридаги қатордаги учунларда ахборотнинг турли манбалари номини кўрсатишади: дарсликлар, журнал мақолалари, интернет материаллари, интервьюлар.

Чап томондан биринчи катакнинг ҳар бир қаторига Ўқувчи мавзуга тегишли ёки жавоб олиниши зарур бўлган саволни ёзади:

5-илова

Саволлар	Дарслик	Журнал мақолалари	Интернет материаллар и	Интервь ю
Давлатнинг асосий белгилар?				

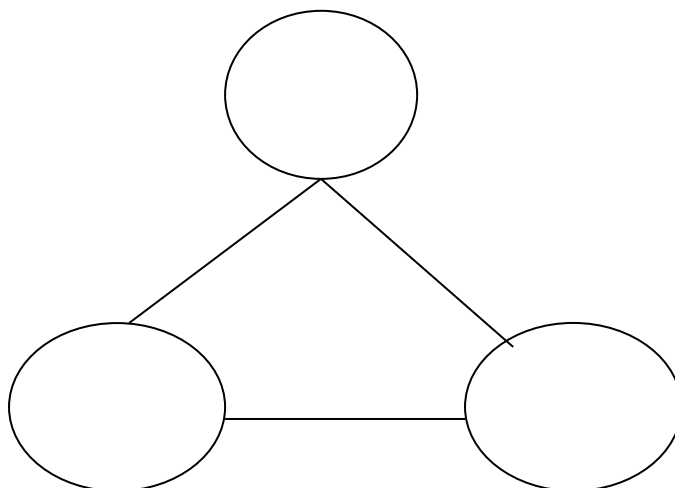
Антик давр давлатлари “Давра суҳбати”

Ёзма “Давра суҳбати” – бу биргаликдаги ўқитиш методи бўлиб, бунда қоғоз ва ручка доимо айлана бўйлаб, ўйин иштирокчиларининг кичик гуруҳи орасида узатиб турилади. Мисол учун, шериклардан бир қандайдир ғояни ёзиб, кейин варақни чап томонидаги шеригига узатади. У ўша ғояга ўзининг қандайдир мулоҳазаларини қўшади ва варақни кейинги кишига узатади. Ушбу русум-қоиданинг бошқа вариантыда ҳар бир иштирокчи ёзувини ўзининг ранги билан ёзади. Бу умумий фикрни шакллантиришда қўшилган ҳиссани кўринарли даражада кўрсатиб туради ва ўқитувчига тушунишга ва ҳар бирининг иштирокини қайд қилишга ёрдам беради. Таъсвирий санъат “Давра

сухбати” – бу биргаликда ўқитиш методи бўлиб, олдингисига ўхшайди, фақат у оғзаки шаклда ўтказилади. Ҳар бир иштирокчи навбати билан олдинги одам айтган фикрни илғаб олади ва ривожлантиради.

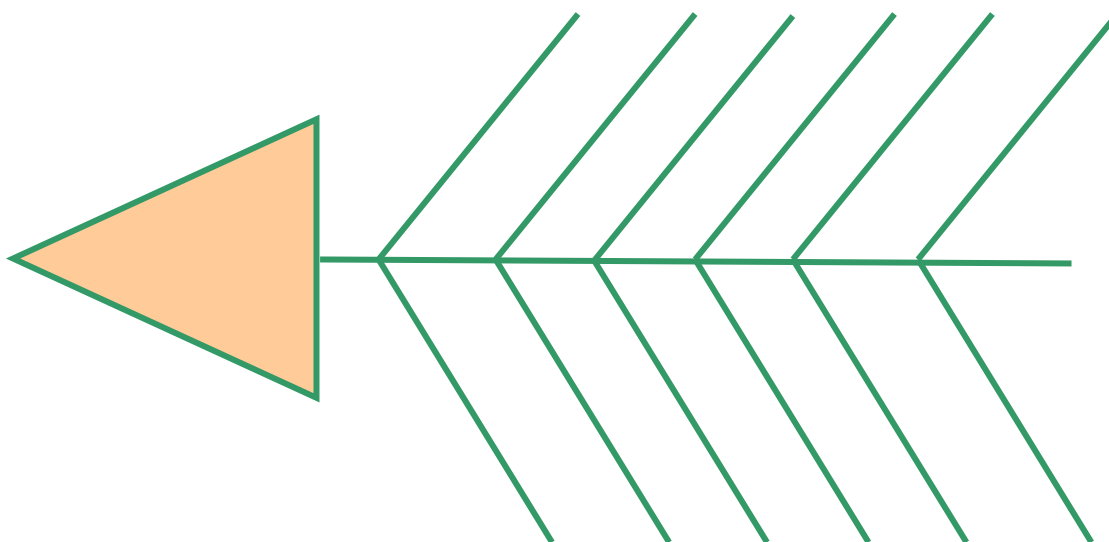
Ёзма “Давра сухбати”

Антик давр давлатлари (Ҳар ким ёзади ва варақни чап томондаги қўшнисига узатади)

«Балиқ скелети» техникаси.

Ушбу технология катта муаммоларни ечимини топишга қаратилган. Юқори қисмида муаммолар тури ёзилса, пастки қисмида эса мисоллар билан изоҳланади.

Ўзбекистон тарихини ўқитишнинг ҳозирги замон тизими педагог ходимларга анъанавий ва инновацион таълим технологияларини амалиётда оптимал ечимини топишга имкон яратади.

“ФСМУ”

Янги мавзунини мустаҳкамлаш учун ўқувчиларнинг ўз шахсий фикрларини асослаб беришлари, яъни “ФСМУ” технологияси таклиф қилинади. Бунинг учун ҳар бир гуруҳга учтадан қоғоз варақлари берилади. Уларнинг бирининг ўнг ёки чап бурчагига Ф, иккинчисига С, учинчисига М ва У ҳарфлари ёзилган бўлади. Бунда:

Ф - ўз фикрингни баён қил;

С - нима учун шундай фикрда эканлигингга бирон-бир сабаб келтир;

М.У. - мисол билан келтирилган сабабни изоҳла деган маънони билдиради.

Масалан:

Ф ФИКР	<i>Ҳар бир киши ўз ҳатти-ҳаракати учун шахсан жавобгардир.</i>
С САБАБ	<i>Бу фикрни шунинг учун келтирдимки, мен бир киши қилган иш учун бир неча кишини жазоланганига гувоҳ бўлганман (Мисоллар ёки вазият тушунтириб берилиши мумкин).</i>
М МИСОЛ	<i>Жавобгар киши жазоланса адолат галаба қилади.</i>
ХУЛОСА	

Таълим мақсадлари-бу муайян таълим жараёни якунида таълим олувчи томонидан ўзлаштирилиши, янги ҳосил қилиниши лозим бўлган билим, кўникма ва малакаларни олдиндан белгилаш маҳорати ҳисобланади.

Агар дарснинг мақсадлари аниқланмасдан ўтказилса, у ҳолда унинг мазмуни ва дидактик тузилиши у ёки бу даражада тасодифга боғлиқ бўлади. Дарснинг мақсадлари аниқ бўлган тақдирдагина уларнинг мазмунини

белгилаш ва дарсни дидактик нуқтаи-назардан ишлаб чиқишга киришиш мумкин. Шу боис, ҳар бир ўқитувчи ва педагог учун ўқув мақсадларини белгилаш, тўғри қўя олиш ва танлаш кўникмаларига эга бўлиш таълим жараёнида жуда муҳим аҳамият касб этади.

I.2.Тарих дарсларида интерактив усул асосидаги дарсларни лоиҳалаш

Жамият ва унинг ижтимоий тараққиёти тарих фанининг объектини ташкил этади. Бу фаннинг предмети ўтмишда рўй берган воқеа-ҳодисалар бўлиб, уларни илмий, холис ўрганиш ва ўқувчига ўргатиш, умуман тарих фанини ўқитиш бугунги кунда давлат сиёсати даражасида белгиланади.

Ўқувчиларни ижтимоий онгини шакллантиришда тарих фанининг ўрни ва аҳамияти бугун ҳар қачонгидан ҳам юқори. Шу сабабли мазкур фан ўқитувчилари дарсни замон талаблари асосида ташкил этишга алоҳида эътибор қаратиши лозим. Тарих фанини ўқитишга қўйилган Давлат таълим стандартларини бажаришда дарс жараёнини лойиҳалаш муҳим аҳамиятга эга.

Дарс жараёнини лойиҳалашда ўқитиш методларини тўғри танлаш, яъни методларни дарснинг вазифалари ва мазмунига мослиги, ўқитувчи ва ўқувчиларнинг имкониятларига мувофиқ бўлиши талаб этилади.

Ўқитувчи дарснинг лойиҳасини ишлаб чиқишда қуйидаги топшириқларни кетма-кет бир бутунликда амалга ошириши керак.

1-босқич: Ўқитувчи дастур, дарслик, методик қўлланма ва синф ўқувчиларининг умумий тавсифи билан танишиб чиқиши лозим.

2-босқич: Дарснинг асосий вазифалари мажмуасини: ўқитиш, таълимий мақсад, тарбиявий мақсад ва ривожлантирувчи мақсадларни ва вазифаларини белгилаш.

3-босқич: Дарснинг асосий босқичларини тўғри, аниқ ва изчилликда жойлаштириш.

4-босқич: Дарснинг ҳар бир босқичи мазмунидаги асосий ўринли ажратиб олиш.

5-босқич: Дарсинг ҳар бир қисми учун ўқитиш методларини, воситаларини, технологияларни танлаш.

6-босқич: Дарсинг ҳар бир қисми учун ўқитишнинг етакчи; умумсинфий, кичик гуруҳ ва индивидуал шаклини танлаб олиш.

7-босқич: Бўш ўзлаштирувчи ва тайёргарлиги кучли бўлган ўқувчилар учун тафовутланган машқ ва вазифаларни танлаш.

8-босқич: Тегишли синф ўқувчилари учун вақт меъёрларига мувофиқ уй вазифасининг мақбул ҳажмини танлаш.

Қуйида биз 9-синф «Ўзбекистон тарихи» фанидан «ХИХ аср ўрталарида ўзбек хонликларининг ижтимоий-сиёсий аҳволи ва ердан фойдаланиш тартиби» мавзусидаги 1 соатлик дарсинг лойиҳасини келтириб ўтамыз.

Ушбу мавзуни ўрганишда ДТС бўйича ўқувчилар хонликларнинг ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий ҳаётининг ўзига хос хусусиятларини, давлат бошқаруви, хонликларнинг ҳарбий аҳволи, мавжуд солиқ ва мажбуриятларни, шунингдек, ер эгалигининг шаклларини ва ердан фойдаланиш тартиби ҳақидаги билимларни эгаллашлари талаб этилади.

Яъни ўқитувчи дарс жараёнида юқорида санаб ўтилган билимларни маълум кетма-кетликда ўқувчилар ўзлаштириб олишини таъминлаши керак.

Бугунги кунга келиб, тарихчилар тарихни шу даражада таҳлил қилиб беришдики, натижада тарих дарсларида ўқувчиларга нимани, қайси воқеани ўқитиш керак ва қандай ўқитиш керак, деган муаммо пайдо бўлди, чунки саналар, воқеалар, терминлар, алоқалар ва тажрибалар шунчалик кўп.

Шу сабабли ДТС бўйича ҳар бир тарих дарсида ўрганилаётган материалнинг мазмуни, ҳажми, мақсади, моҳиятидан келиб чиқиб, ўқитувчи дарс жараёнининг лойиҳасини ишлаб чиқиши лозим.

Дарсликдаги матн, қўшимча адабиётлар, қўлланма сифатида 9-синф Ўзбекистон тарихи дарслиги, умумий ўрта таълимнинг ДТС ва ўқув дастури,

Б. Аҳмедовнинг «Ўзбекистон тарихи манбалари», Азамат Зиёнинг «Биз ким, ўзбеклар...» асарлари танлаб олинди.

Мавзуни ўрганиш учун қуйидаги режа ишлаб чиқилади:

1. Ўзбек хонликларининг майдони ва аҳолиси.
2. XIX асрда Ўрта Осиёда ер эгалининг шакллари.
3. Суғориш иншоотларининг қурилиши.
4. Меҳнаткаш аҳолининг аҳволи.

Мавзуни режаси аниқлаб олингач, ўқитувчи ҳар бир босқичнинг мазмунидаги асосий ўринни ажратиб олиши ва мавзуни ўрганаётганда ўқувчилар диққатини шунга жалб қилишни ташкил этади.

Демак, ўзбек хонликларининг майдони ва аҳолисини ўрганишда асосий эътибор хонликларнинг чегараси, аҳолининг этник таркиби, феодал тарқоқликнинг сабаблари ва оқибатига қаратилади. Бу режани ўрганишда “Чархпалак” методидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Бу метод ўқувчиларда мустақил, эркин фикрлашни ривожлантиради ва ўз нуқтаи назарини баён қилиш имконини беради.

Кейинги босқичда Ўрта Осиё хонликларида ер эгалигининг шакллари ўқувчилар иштирокида таҳлил қилинади. Синф 3 гуруҳга ажратилади ва ер эгалининг 3 та шаклини (амлок, мулк ва вақф) ўзига хос хусусиятларини таҳлил қилиб беради. Бунда ер эгалиги шаклларининг бир-биридан фарқи, ердан ундириладиган солиқ турлари, фойдаланиш тартиби, мерос қилиб қолдириш масалалари муҳокама қилинади.

Мавзуни ўрганишнинг навбатдаги босқичида хонликлардаги суғориш иншоотларининг қурилиши, суғориш тизимини вужудга келиш, хўжаликдаги мавқеи ва аҳамияти, суғориш иншоотларини таъмирлаш масалалари, тўғонлар, каналлар ва ариқлар қазил, сувдан фойдаланиш тартиби (Шаҳрихонсой, Андижонсой, Чирчиқ, Бўзсув, Чўпонота тўғони, Зоғарик, Хонарик, Янгиарик каналларининг қурилиши) га алоҳида аҳамият бериш лозим.

Бу босқични ўрганишда «**Чархпалак**» технологиясидан фойдаланишни тавсия этамиз. Бунда олдинги 3 та гуруҳ 3 та хонликдаги сув иншоотларини қоғозга ёзиб чиқади. Ўз навбатида қоғозлар чархпалак услубида айлантирилади ва гуруҳлар бир-бирини тўлдириши лозим.

Мавзуни ўрганишнинг навбатдаги босқичида ўша даврдаги меҳнаткаш аҳолининг аҳволи таҳлил қилинади. Бу босқичда ҳар бир ўқувчи топширикни ёзма бажариб, билдирган фикрини асослаб бериши талаб этилади. Бунда «**ФСМУ**» (**фикр, сабаб, мулоҳаза, умумлаштириш**) технологиясидан фойдаланилади.

Демак, бутун дарс давомида метод ва технологияларнинг қўлланилиши куйидаги кетма-кетликка эга бўлди:

1. Чархпалак методи.
2. ФСМУ технологияси.

Ушбу кетма-кетлик мавзуни ўрганиш жараёнида бир бутунликда амалга оширилиши керак, шунингдек, мавзунинг ҳар бир қисми учун метод, восита, технологияларни танлаш баробарида ўқитиш шакллари (кичик гуруҳ, индивидуал) ҳам белгилаб борилди.

Дарс лойиҳасини тузишда навбатдаги вазифа бўш ўзлаштирувчи ва тайёргарлиги кучли бўлган ўқувчилар учун тафовутланган машқ ва вазифаларни танлашдир. Бунда бажариладиган топшириқлар оддийдан мураккабга қараб бориши лозим.

Дарс лойиҳасининг якунида уй вазифасининг мазмуни жой олиши керак. Уй вазифаси дарсда ўтилган материалнинг мантиқий давоми бўлиши кераклигини назарда тутиб, юқоридаги мавзу асосида уйга вазифани «Ўзбек хонликларининг ХИХ асрда ўрталаридаги худудларини дафтарда чизма шаклда тасвирлаш ва унда суғориш тизимларини акс эттириш» каби мазмунда шакллантириш мақсадга мувофиқ.

Хулоса сифатида айтиш ўринлики, дарснинг лойиҳасини ишлашда таълимнинг мақсади ва эришиладиган натижалар аниқ кўрсатиб ўтилиши лозим, шунда лойиҳаланган дарслар билим сифатини кафолатлайди.

Таълим методларини танлаш

Қуйида таълим жараёнида фойдаланмоқчи бўлган методларни танлаш вақтида ҳисобга олиш лозим бўлган айрим жиҳатларни кўриб чиқамиз.

Метод танлаш нафақат ўқув мақсадидан, балки ўқув материал мазмунига ва бу фаннинг мураккаблигига боғлиқ. Бундан ташқари методларни танлашда ўқувчиларнинг сони, уларнинг ўқув имкониятлари, таълимнинг давомийлиги, ўқув-моддий шароитлар ва ўқитувчининг маҳоратига боғлиқ.

Ўқувчиларнинг сони

Ўқув гуруҳидаги ўқувчиларнинг сони муҳим аҳамиятга эга. Агар улар кўпчилик бўлмаса, энг фаол усулдан фойдаланиб, ўқитишни жадал суръатда олиб бориш мумкин. Агар ўқувчилар кўп бўлса, уларнинг ҳар бирига етарли эътибор бериш учун вақтингиз етиши амри маҳол. Катта гуруҳлар учун ўқув материалини оғзаки баён қилиш усуллари (маъруза, ҳикоя, тушунтириш) кўпроқ мос келади.

Ўқувчиларнинг ўқув имкониятлари

Ўқитиш методларини танлашда ва таълим самарадорлигини оширишда ўқувчиларнинг ўқув имкониятларини ҳисобга олиш жуда муҳим: ёши, тайёргарлик даражаси ҳамда жамоада ўзаро муносабатларнинг ўзига хослигини.

Ўқувчиларнинг ўз-ўзини бошқариш қобилияти ва уни эътиборга олиш муҳимдир. Қуйида ҳаммага маълум даражалардан келиб чиққан ҳолда, ўқувчиларнинг ўз-ўзини бошқаришини ўзига хослигини кўриб чиқамиз.

Ўз-ўзини бошқаришнинг биринчи даражаси. Ўқувчи вазифани тўлиқ қабул қилади, иш охиригача уни тўлиқ сақлайди. Диққат билан, чалғимасдан

ишлайди. Асосан аниқ ишлайди, хатога йўл қўйса, текшираётганида буни сезади ва тўғрилайди. Ўқувчи: ишини топширишига шошилмайди, ишни тўғри, чиройли, тартибли бажарилганини яна бир бор текширади.

Ўз-ўзини бошқаришнинг иккинчи даражаси. Ўқувчи вазифани тўлиқ қабул қилади, уни иш охиригача сақлайди. Иш жараёнида баъзи бир хатоларга йўл қўйиши мумкин, лекин уларни сезмайди ва тузатмайди. Ишни текшириш вақтида ҳам хатоларни сезмайди. Яхши баҳо олишга интилиши бўлгани билан, ишни безатилиш сифати уни қизиқтирмайди.

Ўз-ўзини бошқаришнинг учинчи даражаси. Ўқувчи вазифанинг фақат бир қисмини қабул қилади, лекин машғулот охиригача уни қабул қилган ҳажмини ҳам сақлаб қолмаслиги мумкин. Вазифани бажараётганда фақат эътиборсизлик туфайли эмас, балки вазифани бажариш қоидаларини эслаб қолмаганлиги учун ҳам хатоларга йўл қўяди. Хатоларни одатда сезмайди, иш жараёнида тузатмайди, вазифани текшираётганида ҳам сезмайди. Ишни яхшилашга ҳошиш билдирмайди. Олинган натижаларга совуққонлик билан қарайди.

Ўз-ўзини бошқаришнинг тўртинчи даражаси. Ўқувчи вазифанинг кичик қисминигина қабул қилади, лекин шу заҳотиёқ уни батамом йўқотади. Хатоларни сезмайди, уларни тузатмайди, вазифанинг тўғри бажарилганлигини текширишга вақт кетказмайди. Бажарилган иш сифатига бефарқ.

Ўз-ўзини бошқаришнинг бешинчи даражаси. Ўқувчи вазифани умуман қабул қилмайди. Унинг олдига қандайдир вазифа қўйилганини тушунмайди ҳам. Вазифадан, қалам билан қоғоздан фойдаланиш кераклигинигина илғаб олади. Ҳошия, сатрларни ҳисобга олиш варағини ёзиб битиради.

Ўқитувчининг маҳорати

Ўз-Ўзидан равшанки, биз дастурини бажариш жараёнида маъқул бўлган методларни қўллашни билишимиз керак. Ўқитувчининг методларни тўғри танлай олиши унинг методик малакасининг даражасини кўрсатиб беради.

Ўқитувчи тўғри савол бериш малакасига эга бўлиши ва савол-жавоб техникасини эгаллаган бўлиши лозим. Бундан ташқари ўқитувчи ноанъанавий методларни қўллаганда фикр-мулоҳазаларни умумлаштиришни ва хулосалар чиқаришни билиши ҳамда гуруҳни бошқариш қобилиятига эга бўлиши керак. Моделлаштириш моделининг методларини қўллаганда ўқитувчи ўйин режасини туза олиши, вазият мазмунини ва иштирокчиларнинг вазифаларини ишлаб чиқишни билиши лозим.

Бизнинг ўқувчилар билан ҳамкорликдаги фаолиятимиз, гуруҳ дарс тизими доирасида, таълимни ташкиллаштириш шакллари қуйидагиларида ўз ифодасини топади:

- жамоа иш- барча ўқитувчилар билан бир вақтда ишлаш;
- гуруҳларда ишлаш
 - жуфтликларда ишлаш;
 - гуруҳда ишлаш;
 - гуруҳлараро иш;
- якка тартибда ишлаш.

Ушбу ташкилий шаклларнинг ҳар бири, жамоавий ва якка тартибда таълимни биргаликда олиб боришни турлилиги, таълим олувчиларнинг мустақиллик даражасини турлилиги ва бошқалар билан тавсифланади.

Гуруҳнинг сон таркибини аниқлаш пайтида вазифани характерини ҳисобга олиш керак. Вазифаларнинг мураккаблик даражасига қараб кичик гуруҳлар сони қуйидагича шакллантирилади:

- кичик вазифаларни бажариш учун гуруҳнинг оптимал таркиби 3-5 киши (машқлар, Ўқув турнири, китоб билан ишлаш ва бошқалар)
- 5 дан то 7 кишигача – мураккаб вазифалар учун.
- кўп меҳнат талаб қиладиган (чет тиллар бўйича машғулотларда) мураккаб вазифалари учун кўп сонли гуруҳ тузиш зарур;
- бир-бирини тушинишни талаб қиладиган (чет тиллар бўйича дарсларда) машқлар учун жуфтликларда ишлаш яхши.

Назарий дарсларда ўқитувчилар асосан матнли ва ёрдамчи воситалардан, мисол учун дарсликлар ва тарқатма материаллардан ва техник воситалардан фойдаланадилар.

Амалий машғулотларда улар кўпроқ тасвирли ва реал воситалардан, яъни эскиз, чизмалар, асбоб-ускуналардан фойдаланадилар.

Ушбу воситалардан фойдаланишда уларни муайян мақсад, мўлжалланган гуруҳ, махсус соҳа ва методларга мос ҳолда танлаш муҳим ўрин тутди. Бундан ташқари ўқитувчи ўқув ва кўргазмали воситаларни ишлата олишни ва улардан мақсадга мувофиқ ва оқилона тарзда фойдаланишни билиши керак. Техник воситалардан фойдаланаётганда юзага келадиган техник муаммоларни ҳал қила оладиган бўлиши лозим.

Таълим жараёнидаги энг муҳим воситалар юқорида таъриф берилган предметли воситалар ҳисобланади. Бу воситалар дарс жараёнини кўргазмали қилишга, ўқув материалнинг ўзлаштирилишини енгиллаштиришга ва ўқувчиларнинг мотивациясини оширишга хизмат қилади.

Ҳозирги замон шароитида, юқори малакали кадрларни тайёрлашда, ўқитишнинг ҳозирги замон тизимлари ва янги педагогик технологиялари асосида амалга оширилиши мақсадга мувофиқдир. янги педагогик технологияларни хислати шундаки, унда қўйилган мақсадларга эришиш кафолатини берувчи ўқув жараёни режалаштирилади ва амалга оширилади. дарҳақиқат, машғулотларнинг муваффақиятли ўтишининг 80 % таълим жараёнини тўғри лойиҳалаштириш, ташкил этиш ва уни амалга оширишга боғлиқдир. Ўқув жараёнини лойиҳалаштиришда таълим мазмунини, таълим мақсади, кутилаётган натижани тўғри белгилаш, таълим методлари, шакллари ва воситаларини тўғри танлаш, ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини баҳолашни аниқ мезонларини олдиндан ишлаб чиқиш, машғулотга ажратилган вақт ичида уларни тўғри амалга ошириш ва бир-бири билан уйғунлашувига эътиборни қаратиш мақсадга мувофиқдир.

Таълим жараёнини лойиҳалаштириш қуйидаги уч босқичдан иборат:

-таълим мақсадлари ва натижаларини белгилаш;

-натижалар асосида назорат топшириқлари ва баҳолаш мезонларини ишлаб чиқиш;

-ўқув жараёнининг технологик харитаси (дарс ишланмаси)ни ишлаб чиқиш.

Ўқув жараёнининг технологик харитаси (дарс ишланмаси)ни ишлаб чиқиш—дарс ишланмаси ўқитувчи учун тузиш мажбурий бўлган ҳужжатдир. уни тузишдан кўзланган асосий мақсад ўқитувчининг дарс жараёнидаги фаолиятини режалаштириш, дарс мазмуни бойитиш, таълим самарадорлигини оширишдан иборат.

Дарс ишланмаси йилдан-йилга такомиллаштирилиши ва мукамаллашиб бориши, янги методларни қўллаш, янги материалларни киритиш билан янгиланиб турилиши лозим.

Янги давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларининг жорий этилиши ва таълим жараёнига янги педагогик технологияларни, компьютер, янги ахборот технологиялари ва техник воситаларининг қўлланиши билан дарс ишланмаларига қўйилган талаблар ҳам ўзгариб бормоқда. дарс ишланмалари учун тайёр қолип йўқ, чунки жонли дарс жараёнини ҳеч қандай қолипга солиб бўлмайди. У турли хил шароитларда турли тузилиши мумкин.

Ҳар бир дарснинг ўқув мақсадлари олдиндан аниқланиши лозим. Аниқланган ўқув мақсадлари, дарс мазмуни бўйича қайси материалларни танлаш, уни ўтказиш бўйича қандай методик ва дидактик материаллардан фойдаланиш лозимлигини белгилаб беради. Шундай қилиб, ҳар қандай таълим жараёнида ўқув мақсадлари таълим мазмуни, методлари ва воситаларини белгилар экан.

Кутилаётган натижалар -бирор бир мавзуга ёки бирор бир бўлимга оид дарс бўйича ўлчаниши мумкин бўлган аниқ якуний билим, кўникма ва малакаларни ифодалайди.

Шунинг учун уларни ифодалашда, мақсадлар билан бирга уларга эришиш кўрсаткичларини, баҳолаш мезонларини ва бу натижаларга эришиш учун лозим бўлган шарт-шароитлар тавсифини бериш ҳам лозим бўлади. Кутилаётган натижаларни белгилашда қуйидаги талабларни эътиборга олиш зарур: реал бўлиши керак; аниқ бўлиши керак; вақт жиҳатдан белгиланган; ўлчамли бўлиши керак.

Дарс жараёнининг 6 босқичи

1-босқич. Тайёргарлик. Ташкилий қисм бўлиб, синфни дарсга тайёрлаш, ўқувчилар давоматини текшириш, зарур кўргазмали қуроллар ва жиҳозларни дарсга ҳозирлашни ўз ичига олади.

2-босқич. Такдимот. Янги мавзуни бошлашга ҳозирлик бўлиб, янги мавзу билан боғлиқ, ўтган дарс мавзуларини такрорлаш, янги мавзуни бошлашдан олдин ўқувчиларнинг бу мавзуга оид билим даражаларини аниқлаш ва эҳтиёжларини ўрганиш ҳамда баҳолаш, янги дарс мақсадини ва кутилаётган натижаларни тушунтириш (дарс мақсади, кутилаётган натижа ва ёритилиши лозим бўлган асосий тушунчалар ва атамаларни эълон қилиш)

3-босқич. Иштирок. Янги мавзуни ёритиш. Дарс материалларини кичик кичик бўлақларга бўлиб, кетма –кет маълум узвийликда ва мантикий боғлиқликда, кўргазмали тарзда, турли хил ўқитиш методларидан фойдаланган ҳолда ёритиб бериш босқичидир.

4-босқич. Амалиёт. Янги мавзуни мустаҳкамлаш. Олинган назарий билимларни ёрқин мисолларда қўллаш ва турли хил топшириқларни бажариш асосида ўқувчиларда янги мавзуга оид амалий кўникмаларни ҳосил қилиш ва бу кўникмаларни баҳолаш учун топшириқларни бажариш даври. Баҳолаш учун бериладиган савол ва топшириқларни дарс мақсадидан келиб чиққан бўлиши, мақсадга эришилган ёки йўқлигини ўлчаш имконини бериши керак.

5-босқич. Машғулот натижасининг таҳлили. Дарсга яқун яшаш ва баҳолаш. Дарснинг мақсадини ва кутилаётган натижаларга қанчалик эришилганлигини ўқувчилар билан биргаликда аниқлаш, ўқувчиларнинг

саволларига жавоб бериш, дарснинг асосий лаҳзаларини қайд қилиш, ўқувчиларнинг ўзлаштирганлик даражасини аниқлаш, дарс жараёнида ўқувчиларнинг иштирокини ва олинган натижаларни баҳолаш. Буни турли хил усуллар ёрдамида бажариш мумкин. Баҳолашдан мақсад ўқувчиларга қандайдир балларни қўйиб боришдан иборат эмас, балки ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражасини ўз вақтида назорат қилиб бориш ва керак бўлганда дарснинг боришига ўзгартиришлар киритиш, тушуниш қийин бўлган материалга қайта тўхталиш учун амалга оширилади.

6-босқич. Сақлаб қўйиш. Уйга вазифа. Ўтилган мавзу бўйича билим, кўникма ва малакаларни янада мустаҳкамлашга ёки келгуси дарс учун ҳозирлик кўришга қаратилган, мустақил бажаришга мўлжалланган савол, машқ ва топшириқлар мажмуаси.

Замонавий дарснинг тузилиши

А. Дидактик тузилиши:

1. Таянч (аввалги) билимларни ва ҳаракат усулларини фаоллаштириш.
2. Янги тушунча ва ҳаракат усулларини шакллантириш.
3. Билимларни қўллаш, билиш ва кўникмаларни шакллантири (махсус такрорлаш ва мустаҳкамлаш)

Б). Дарснинг мантиқий-психологик тузилиши.

1. Маълум билимларни тиклаш ва идрок этиш.
2. Ўқувчилар томонидан янги билимларни англаш ва утушниш.
3. билим элементлари ва ҳаракат усулларини умумлаштириш.
4. билим ва янги ҳаракат усулларини намунадагидек ҳамда ўзгартирилган шароитларда қўллай олиш.

В). Дарсда излаш фаолияти босқичлари.

1. Муаммоли вазиятни ташкил этиш ва муаммони қўя олиш.
2. Тахминлар, фаразларни илгари суриш ва уларни асослаш.
3. Фаразларни исботлаш.
4. Муаммонинг тўғри ҳал этилганлигини текшириш.

5. Хулосаларни шакллантириш.
6. Билимларни ностандарт вазиятларда қўллаш.

Г). Дарснинг мотивланган тузилиши.

1. Ўқувчиларни диққатини ташкил этиш ва бошқариш.
2. Фаолият мазмунини шарҳлаш.
Мотивланган ҳолатларни фаоллаштириш.
4. Қўувчилар билан ҳамкорликда дарснинг мақсадини белгилаш.
5. Мақсадга эришишда ютуқли вазиятларни вужудга келтириш.
6. Ўқувчиларнинг ҳаракатларини ижобий ҳис-туйғулар ва ўзига ишончни қўллаб-қувватлаш.

Д). Ўқув фаолияти тузилиши.

Ўқув фаолияти = талаб + мотив + ўқув ҳаракатлари + ўзини-ўзи назорат + ўзини-ўзи баҳолаш.

Е). Дарс типологияси.

- 1-тип. Янги материални ўрганиш дарси
- 2-тип. Билимлар, кўникмаларни қўллаш ва мукаммаллаштириш дарси.
- 3-тип. Билимларни умумлаштириш ва тизимлаштириш дарси.
- 4-тип. Билимлар ва кўникмаларни тартибга солиш ва назорат қилиш.
- 5-тип. Аралаш дарс.

Таълим методларини танлаш

Таълим жараёнида самара берувчи интерфаол методларни танлаш вақтида ҳисобга олиш лозим бўлган айрим жиҳатларни кўриб чиқамиз. Метод танлаш нафақат ўқув мақсадига, балки ўқув материал мазмунига ва бу фаннинг мураккаблигига боғлиқ. Бундан ташқари методларни танлашда ўқувчиларнинг сони, уларнинг ўқув имкониятлари, таълимнинг давомийлиги, ўқув-моддий шароитлар ва ўқитувчининг маҳоратига ва ўрганувчиларни эҳтиёжларига эътибор бериш лозим.

Баъзи методларни қўллашда алоҳида шароитлар талаб қилинмайди: компьютер, махсус компьютер дастурлари, магнит доскаси, махсус

жиҳозланган хона ва ҳ.к. Агар Сиз, махсус ўқув-моддий шароитлар талаб қиладиган методлардан фойдаланмоқчи бўлсангиз, уларни олдиндан тайёрлаб қўйишингиз керак.

Таълим воситалари

Таълим-тарбия жараёнининг сифати ва самарадорлигини ошириш кўп жиҳатдан таълим воситалари билан қай даражада таъминланганлигига боғлиқ бўлади.

Таълим воситалари олтига турга бўлинади:

1. Матнли воситалар;
2. Тасвирли воситалар;
3. Аудио воситалар;
4. Ёрдамчи (жиҳоз) воситалар;
5. Моделли воситалар;
6. Реал воситалар.

Маълумот олиш ва маълумотларни қайта ишлаш ўқув дастурлари, махсус адабиёт (дарслик)лар, тарқатма материаллар, имтиҳон ва назорат варақалари ёрдамида амалга оширилади.

Тасвир ва матнни ёзиш ва сақлаш учун доскалар (оқ доска, магнит доскаси), «Пинборд» доскаси, видеопроекторлар, видеопроектор доскаси, кодоскоп, видеомангитафон, камера, компьютер, флипчартлардан фойдаланиш лозим.

Тарих дарслари самарадорлигини ошириб бориш учун ўқитувчи тарих фанининг ривожланиб боришини системали равишда кузатиб бормоғи керак. Айниқса юқори синф ўқувчиларини тарихдан чоп этилаётган янги асарлар мазмуни билан таништириб боришлари ўқувчи ёшларда тарих ўрганишга бўлган қизиқишларини янада ўсишга олиб келади.

Кўп йиллар давомида мактаб тарих курсларини ўқитиш тажрибаси шуни кўрсатадики, тарихдан ўтказиладиган таълим-тарбия ишларини ташкил этиш ва самарадорлигини ошириб бориш, шунингдек кутилган ижобий натижаларга эришмоқнинг асосий шакли - дарсдир. Ўқувчиларга таълим-тарбия бериш, уларнинг билиш қобилиятлари ва тафаккурларини муттасил ривожлантириб

бориш юзасидан турли илмий-услубий ишлар асосан дарс жараёнида амалга ошириб борилади.

Ҳар бир дарс тарихдан ўргатилаётган алоҳида олинган мавзунинг, бир вақтда бутун бир курс юзасидан ўтказиладиган дарслар системасининг мантиқан шаклланиб борадиган ягона занжирини ташкил этади. Тарих дарсига бўлган талаблар жамиятда содир бўладиган ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар талаби даражасида, шунингдек, илм-фан, маданият ва айниқса маънавиятда содир бўладиган ўзгаришлар талаби асосида доимо ривожланиб боради. Мазкур ўринда биз Ўзбекистон ва жаҳон тарихини ўрганиш жараёнида муваққил ўзбек давлатини ривожлантиришнинг маънавий-ахлоқий негизларига қандай ёндошмоғимиз ва амалий жиҳатдан бу долзарб вазифани қандай ҳал этилиши муаммоларини сезиб турибмиз.

Дарс самарадорлигини ошириш ҳар бир ўқитувчидан таълим-тарбия жараёнини оптимал, яъни қулай вариантларни пухта ишлаб чиқиш ва амалга оширишни талаб этади. Дарсинг оптимал варианты деб, дарс жараёнида таълим-тарбия ва ўқувчиларни комплекс ривожланишларини таъминлайдиган ва бир вақтда дарсинг шундай ижобий натижаларини амалга оширишда шу дарс (мавзу) учун ўқув режаси, шу фанда тематик календар режада мўлжалланган мавзунини ўрганишга дарс давомида шу дарсга, уй вазифаларини бажариш ва текшириш учун ўқувчи ва ўқитувчига ажратилган вақтдан мақсадга мувофиқ фойдаланилиб, эришилган максимал ижобий илмий-услубий ва дидактик натижалар комплексига айтилади.

II боб. Тарих дарсларида интерактив усуллардан фойдаланиш

I.1. Тарих дарсларида тарихий тасаввур ва тушунчаларни шакллантиришда интерактив усуллардан фойдаланиш

Умумтаълим мактаблари, академик лисей ва касб-ҳунар коллежларида ўқитиладиган бошқа фанлар қатори тарих ўқитишда ўқув тарбиявий ишларнинг асосий ташкилий шакли дарс эканлигини яхши биламиз. Ўқувчилар ўқув материалларининг асосий мазмунини синфда, дарс давомида, ўзлаштириб оладилар, лекин ўқувчиларни тарих дастури юзасидан ўрганиш зарур бўлган билим ва малакаларни ҳаммасини ҳам синфда машғулот доирасида сингдириб бўлмайди. Бунинг устига тарихий билимлар илмий-сиёсий информасиялар ҳажми тез кенгайиб бораётган шароитда ўқувчилар ўз билимларини тинмай тўлдириб боришлари учун синфдан мустақил ишлашларини ҳам йўлга қўйиш талаб этилади.

Тарих севиб ўқиладиган фандир. Уни ўрганиш жараёнида ўқувчиларда ўтмишни пухта билиб олиш тилаги ортиб боради. Улардаги бу истакни интерфаол усуллар билан қондириш мумкин.

Қуйида интерфаол усулли технологиялардан намуналар келтиришга ва уларнинг афзалликларини кўрсатиб ўтишга ҳаракат қиламиз.

“Давра суҳбати” усули

Давра суҳбати- ўқувчилар ўртасида ва кичик гуруҳларда айлана стол атрофида ўз фикр- мулоҳазаларини билдириш орқали олиб бориладиган ўқитиш усулидир.

Давра суҳбати усули қўлланганда, стол- стулларни доира шаклида жойлаштириш керак. Бу ҳар бир ўқувчининг бир- бири билан “кўз алоқаси”ни ўрнатиб туришга ёрдам беради. Давра суҳбатининг оғзаки ва ёзма шакллари мавжуддир. Оғзаки давра суҳбатида ўқитувчи мавзунини бошлаб беради ва ўқувчилардан ушбу мавзу бўйича ўз фикр- мулоҳазаларини билдиришларини сўрайди ва айлана бўйлаб ҳар бир ўқувчи ўз фикр- мулоҳазаларини оғзаки баён этадилар. Сўзлаётган ўқувчини барча диққат билан тинглайди, агар муҳокама қилиш лозим булса, барча фикр — мулоҳазалар тингланиб бўлингандан сўнг

муҳокама қилинади. Бу эса ўқувчиларнинг мустақил фикрлашишига ва нутқ маданиятининг ривожланишига ёрдам беради.

Ёзма давра суҳбатида ҳам стол, стуллар айлана шаклида жойлаштирилиб, ҳар бир ўқувчига конверт қоғози берилади. Ҳар бир ўқувчи конверт устига маълум бир мавзу бўйича ўз саволини беради ва ёнидаги ўқувчига узатади. Конвертни олган - ўқувчи ўз жавобини қоғозга ёзиб, конверт ичига солиб қўяди ва ёнидаги ўқувчига узатади. Барча конвертлар айлана бўйлаб ҳаракатланади. Якуний қисмда барча конвертлар йиғиб олиниб, таҳлил қилинади.

Давра суҳбати усулининг афзалликлари:

- ўтилган материални яхши эсда қолишига ёрдам беради;
- барча ўқувчилар ўзаро мулоқотда бўладилар;
- ҳар бир ўқувчи ўзининг иштирок этиш масъулиятини ҳис этади;
- ўз фикрини эркин ифода этиш имконияти мавжуд.

“Идрок харитаси”

“Идрок харитаси” (Контсептуал харита)нинг асосий қоидаларини XX-асрнинг 60 -йиллари Корнелл университетининг профессори Джозеф Новак ишлаб чиққан бўлиб, у ўз навбатида янги концепсияларни шакллантириш учун илгариги тажрибанинг муҳимлигини кўрсата олган Девид Озубел назариясига асосланган.

Таклиф этилаётган усул янги билим ва ахборотларни конспектлаштиришнинг стандарт чизмасини ишлашга хизмат қилади ва дарснинг узундан узок конспектини ёзиш юкидан халос этади.

Харитани тузиш ўқувчига:

- асосий, иккиламчи, учламчи (ва ҳ.к.) шохчалар (чизиклар) ларни ишлатиш ҳисобидан иерархик тартибда мавзунинг асосий *гояларни структуралашга*;
- равшан ва рангли образлар орқали *гояни кучайтиришга*;
- улар орасидаги *боғлиқликни намойиш этишга*;
- ранг, шрифт размери, бўрттириш ва ҳ.к.лар билан *контсептсияларни ажратишга*;

- махсус белгилар ёрдамида *зояларни баҳолаш ва изоҳлашга* имкон беради.

Бу қандай амалга оширилади?

Идрок харитасини тузиш, асосий ғояни расм, белги ёки график шаклда ёзиш ва асосий фикр билан боғланган янги, асоссиатсияли ғояларни фикрлаб кўришдан иборат. Ўқувчи ўзи томонидан ёзилган муҳим ғоялар устига диққатни жамлаши орқали билимларни шундай усулда баён қиладики, бу ўқувчига янги ахборотни тушуниш ва эслаб қолишга ёрдам беради.

Амалга ошириш босқичлари:

1-қадам. Асосий ғояни марказга қўйинг

Кўпгина ўқувчиларга идрок харитасини ландшафт усулида чизиш учун дафтар варағининг ёйилган ҳолатида ишлаш қулайроқ туюлади. Бундай вазиятда асосий ғоя ёки мавзу расм, белги ёки график шаклда дафтар варағининг марказида жойлашади ва бу марказий ғоя атрофида бошқа фикрларни ёзишга максимал жой қолдиради.

2-қадам. Тезкорлик билан мавзунинг асосий ғояларини ифодаловчи чизиқларни чизинг ва унга ғояни ёзинг

Бу босқичда ҳар бир фикрни идрок харитасига киритиш муҳимдир, ахборотни тузатиш учун сизда кейинроқ етарли вақт бўлади. Базида бу мавзунини тушунишда калит сифатида ҳал қилувчи омил бўлади.

3-қадам. Боғлиқликларни изланг

Тафаккур харитада пайдо бўлган фикрлар орасидаги боғлиқликни кўрсатиши учун, чизиқларни, рангларни, кўрсаткич белгиларини ёки бошқа барча белгиларни ишлатинг.

Ушбу боғлиқликлар янги ахборотни тушунишингизда ёки ишнинг структурали режасини тузишда муҳим бўлиши мумкин. Харитани шахсий белгилар ва расмлар ёрдамида тузаётганингизда сизга эслашга ва тушунишга кўмаклашадиган фикрлар орасидаги визуал ва маъноли боғлиқликларни ўрнатинг.

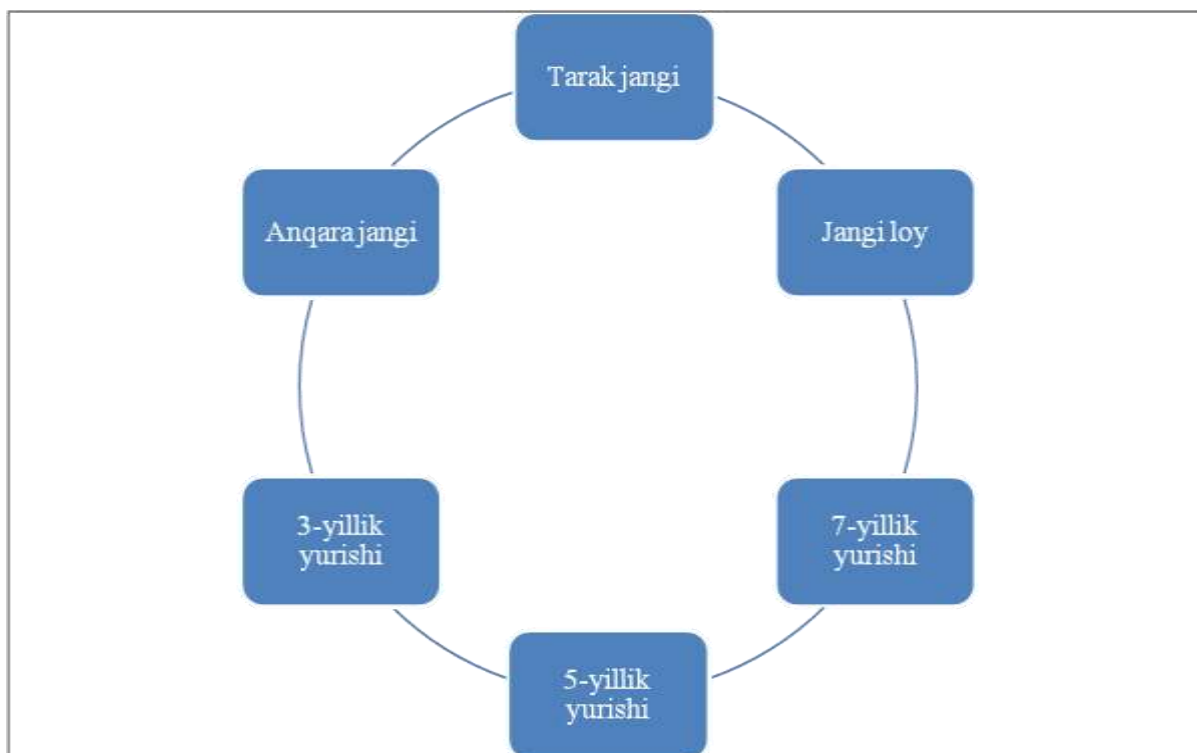
4-қадам. Бош ҳарфлардан фойдаланинг

Бош ҳарфлардан фойдаланиш ғояси фақат муҳим қисмларни ёзишга сизни рағбатлантиришдан иборат. Бош ҳарф билан ёзилган сўзларни диаграммаларда ўқиш осон бўлади. Бундан ташқари, тушунтирувчи сўзларни майда ҳарфлар билан ёзишни хоҳлаб қолишингиз мумкин. Айрим ўқувчилар буни идрок харитасига яна бир бора кейинги босқичда киришганда амалга оширадилар, айти шу вақтнинг ўзида бошқалар шундай шаклда, мисол учун баҳолаш мезонларини ёзишади.

5-қадам. Катта жой қолдириш

Енг фойдали идрок хариталари – бу вақт ўтиши жараёнида ахборотлар билан тўлдириб бориш имконият бор бўлган хариталардир. Идрок харитасининг дастлабки чизмасини тайёрлаганингиздан сўнг, сиз қандайдир нарсаларни ажратишингиз, ахборот ёки савол билан мавзунини ўрганишининг бутун даври давомида, то имтиҳонлар бошлангунга қадар тўлдиришингиз мумкин. Шу сабабли кўпроқ жой қолдириш тавсия этилади. Масалан:

Амир Темурининг ҳарбий юришлари

Расмда кўриниб турганидек, идрок харитаси тушунча, пункт ёки саволдан иборат ячейкаларни ташкил этади. Ҳар бир ячейка бошқаси билан стрелкаси билан боғланган. Стрелка муносабат йўналишини англатади ва гап сифатида ўқилади.

Бошқа варианты: сиз асосий мавзудан бошлайсиз, унга таалуқли энг муҳим ғояларни киритасиз, ва унинг атрофидаги шохлар каби жойлаштирасиз, сўнгра эса ушбу мавзуларни шохчалар (2, 3 ва х.к. даражадаги шохлар)да ўз ғояларингизни ёки калит сўзларни жойлаштириш орқали ривожлантирасиз.

Интеллект-хариталарни тузиш учун асос - кўришга оид воситалардан фойдаланишдир. Биринчидан, ёнбошида сўзлар ёзилган шохларни чизасиз. шохлар ғояларни кетма-кетлик билан, муҳимлигига қараб тартиблашга, ўзаро бир-бири билан боғлашга ёрдам беради. Иккинчидан, сиз сўзлар билан ифода этилган ғояларни иллюстратсияси ва изоҳи сифатида расмлардан ҳамда ғояларни шарҳлаш, маълум жойларга урғу бериш учун махсус белгилардан фойдаланасиз. Бунинг барчаси харитани ёрқин, эсда қолувчи ва тушунарли қилади.

«ЛОЙИҲАЛАШ» методи ҳақида

Лойиҳалаш методи- бу ўқувчиларнинг индивидуал ёки гуруҳларда белгиланган вақт давомида, белгиланган мавзу бўйича ахборот йиғиш, тадқиқот ўтказиш ва амалга ошириш ишларини олиб боришидир. Бу методда ўқувчилар режалаштириш, қарор қабул қилиш, амалга ошириш, текшириш ва хулоса чиқариш ва натижаларни баҳолаш жараёнларида иштирок этадилар. Лойиҳа ишлаб чиқиш якка тартибда ёки гуруҳий бўлиши мумкин, лекин ҳар бир лойиҳа ўқув гуруҳининг биргаликдаги фаолиятининг мувофиқлаштирилган натижасидир. Бу жараёнда ўқувчининг вазифаси белгиланган вақт ичида янги маҳсулотни ишлаб чиқиш ёки бошқа бир топшириқнинг ечимини топишдан иборат. Ўқувчилар нуқтаи- назаридан топшириқ мураккаб бўлиши ва у ўқувчилардан мавжуд билимларини бошқа вазиятларда қўллаш олишни талаб қиладиган топшириқ бўлиши керак.

Лойиҳа ўрганишга хизмат қилиши, назарий билимларни амалиётга тадбиқ этиши, ўқувчилар томонидан мустақил режалаштириш, ташкиллаштириш ва амалга ошириш имкониятини ярата оладиган бўлиши керак.

Ўқитувчи лойиҳалаш методини қўллаши учун топшириқларни ишлаб чиқиши; лойиҳа ишини дарс режасига киритиши; топшириқни ўқувчиларнинг имкониятларига мослаштириб, уларни лойиҳа иши билан таништириши; лойиҳалаш жараёнини кузатиб туриши ва топшириқни мустақил бажара олишларини таъминланиши лозим.

Лойиҳалаш методини назарий билимларни беришда ҳамда ўқув амалиёти дарсларини ўтказишда фойдаланиш мумкин.

«Лойиҳалаш» методининг афзаллик томонлари:

- Ўқувчиларнинг мустақил фикрлаш қобилиятларини ошишига ёрдам беради;
- Мустақил ўрганишнинг энг фаол йўли;
- Ўқувчиларда ҳамкорликда ишлаш кўникмаси шаклланади.

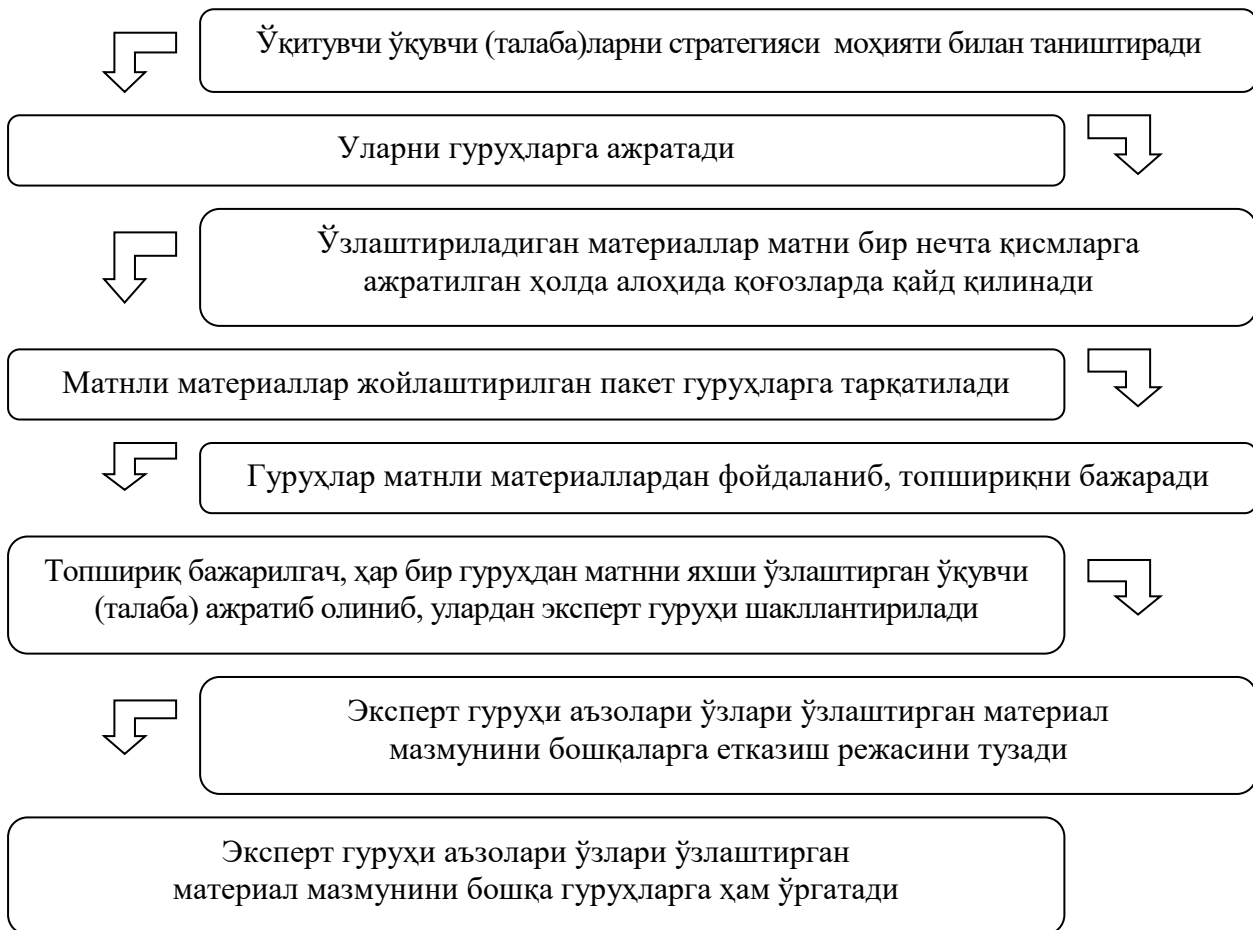
«Лойиҳалаш» методининг камчиликлари:

- Кўп вақт талаб қилади;
- танланган мавзу ўқувчининг билим даражасига мос келиши талаб этилади.

“АЖУРЛИ АРРА” СТРАТЕГИЯСИ

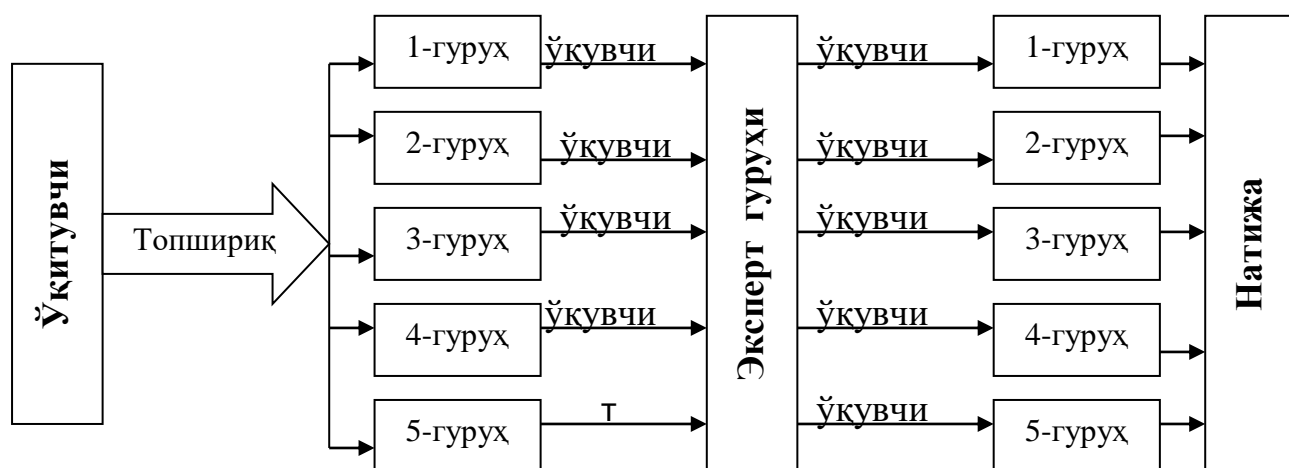
“Ажурли арра” (французча “ажоур” – бир ёқдан иккинчи ёққа ўтган, икки томони очик) стратегияси ўқувчи (Ўқувчи)ларга яхлит муайян мавзунини бир нечта қисмларга ажратиш орқали моҳиятини ёритиш имкониятини яратади. Ушбу метод қўлланилганда ўқувчи (Ўқувчи)лар тайёр матнлар билан ишлайди.

Машғулотда стратегияни қўллаш қуйидаги тахлитда амалга оширилади:

Стратегияни қўллашда ўқувчи (Ўқувчи)ларнинг мавзунини пухта ўзлаштирилганликлари, ўзлари эга бўлган билимларни бошқаларга етказиб бериш лаёқатига эга бўлишлари муҳим саналади.

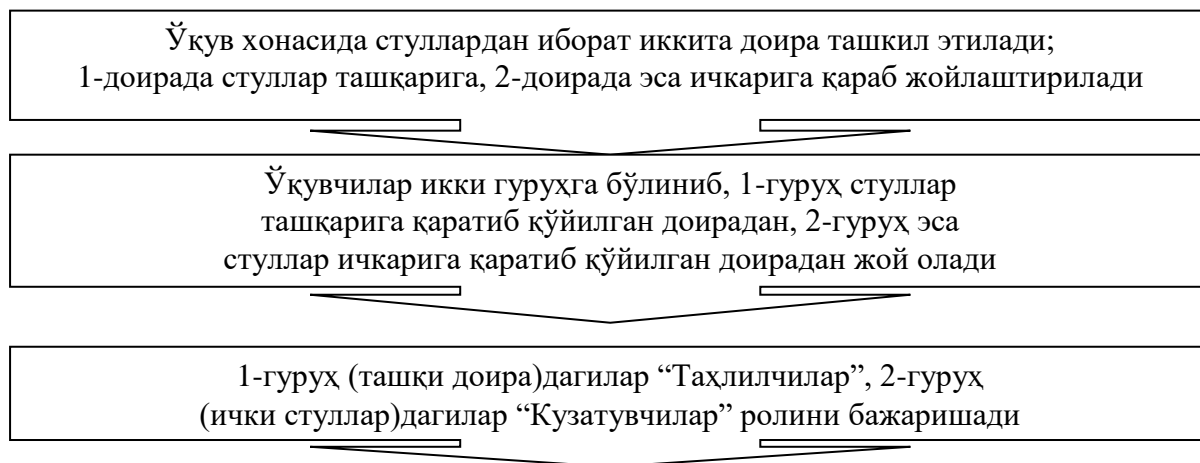
“Ажурли арра” стратегиясининг технологик модели қуйидагича:

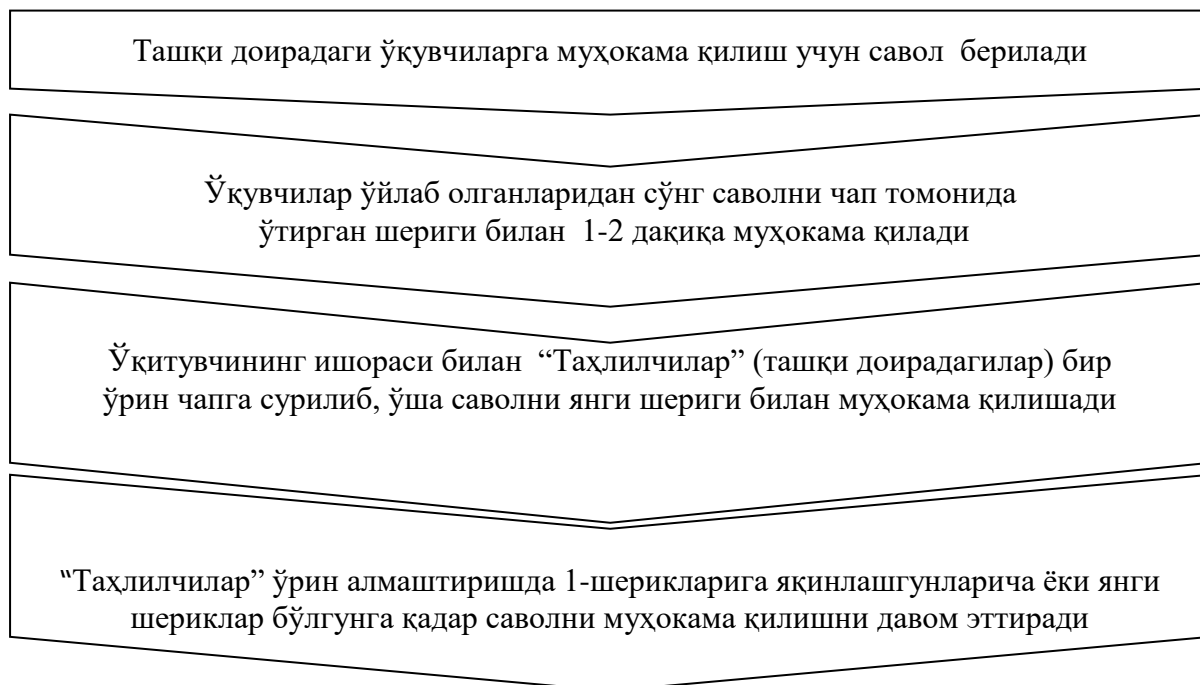
“АКВАРИУМ” СТРАТЕГИЯСИ

Таълим жараёнида ушбу технологияни қўллашдан мақсад ўқувчи (Ўқувчи)ни маълум муаммо бўйича фикрлаш, ўз фикрини баён этиш, муаммони шерик (сухбатдош) билан биргаликда муҳокама қилишга ўргатишдан иборат.

Стратегияни қўллашда қуйидаги ташкилий ҳаракатлар ташкил этилади:

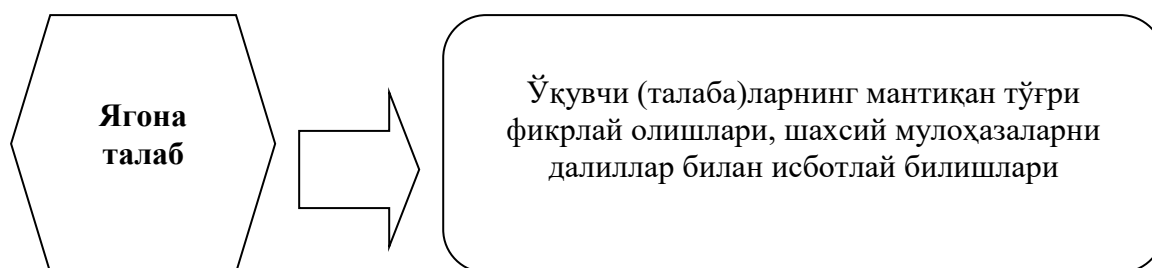
Таълим жараёнида стратегияни қўллаш тартиби қуйидагича:

Изоҳ: “Таҳлилчилар”нинг асосий вазифаси савол юзасидан муҳокамани ташкил этиш, “Кузатувчилар”нинг асосий вазифаси эса 1-гурух (“Таҳлилчилар”) фаолиятини кузатиб баҳолашдан иборат.

“ИЖОДИЙ ИШ” МЕТОДИ

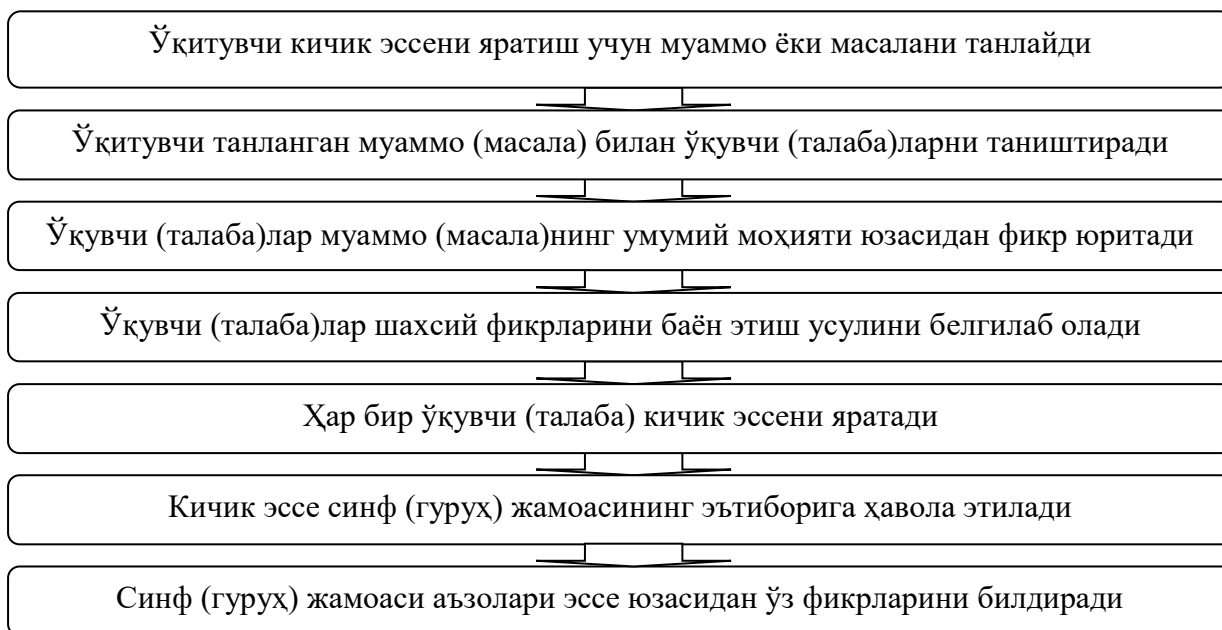
Метод ўқувчи (Ўқувчи)ларни ижодий фаолликка ундаш орқали уларда ўзлаштирилган назарий билимлар асосида мавзу моҳиятини ёритиш, янги талқин этиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Уни қўллашда ўқувчи (Ўқувчи)ларнинг эркинлиги таъминланади, мустақил фикрлашлари учун имконият яратилади. Ўқувчи (Ўқувчи)лар мавжуд билимларига таянган ҳолда ўрганилаётган мавзу моҳиятини очиқ беради.

“КИЧИК ЭССЕ” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия кичик ҳажмли, эркин баён усулига эга бўлиб, ўрганилаётган муаммо ёки таҳлил қилинаётган масала юзасидан шахсий таассурот, тасаввурларни ифодалашга хизмат қилади. У ўқувчи (Ўқувчи)лар томонидан ўрганилган мавзу, муҳокама қилинаётган масала бўйича эркин фикр билдириш, мазмун-моҳиятини қайта баён қилиш имконини беради. Кичик эссени яратишда ўқувчи (Ўқувчи)лар мавзу ғояларини умумлаштириш, тизимлаштириш, туркумлаштириш, хулосаларни баён этиш имконига эга бўлади.

Машғулотларда стратегияни қўллаш куйидаги тартибда йўлга қўйилади:

“МЕНГА СЎЗ БЕРИНГ!” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (Ўқувчи)ларда ўрганилаётган мавзу, муҳокама қилинаётган масала ёки тадқиқ этилаётган муаммо бўйича шахсий фикр-мулоҳазаларини билдириш, фикрларни далиллар билан исботлаш, уларни ҳимоя қилиш, мантиқий хулосаларни илгари суриш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. У ўқитувчи ва ўқувчи (Ўқувчи)лар ўртасидаги таълимий ҳамкорликни қарор топширишга ёрдам беради. Машғулотларда стратегияни қўллаш орқали ўқувчи (Ўқувчи)лар дарснинг ташкилий жиҳатлари, самарадорлиги хусусида ўз фикрларини баён қилиш имкониятига эга бўлади.

Ўқувчи (Ўқувчи)лар иштирокида стратегияни қўллаш қуйидаги тартибда ташкил этилади:

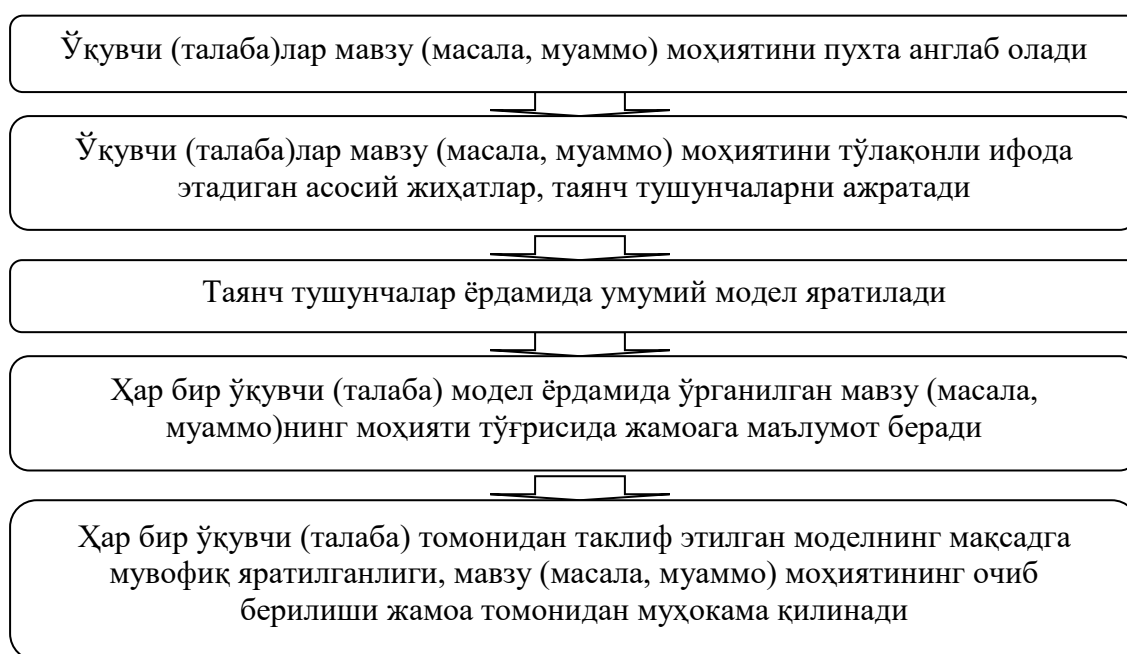
1. Ўқитувчи ўрганилган мавзу бўйича аниқ муаммони танлайди.
2. Ўқувчи (талаба)ларнинг муаммо юзасидан фикр юритишлари учун вақт ҳажми (6 дақиқа) белгиланади.
3. Ўқувчи (талаба)лар муаммо юзасидан мушоҳада юритади.
4. Белгиланган вақт якунига етгач, ўқувчи (талаба)лар навбатма-навбат муаммонинг ечими хусусидаги фикрларини билдиради.
5. Жамоа ўқитувчи ёрдамида энг яхши ечимни аниқлайди.
6. Ўқитувчи машғулотни якунлайди

“МОДЕЛЛАШТИРИШ” МЕТОДИ

“Моделлаштириш” (“модулус” – ўлчов, меъёр) методи ўқувчи (Ўқувчи)ларда ўзлаштирилган мавзу, масала ёки ҳал қилинган муаммо юзасидан мантикий фикрлаш, мавзу, масала ёки ҳал қилинаётган муаммонинг умумий моҳиятини модел (шартли белги)лар ёрдамида ифодалаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади.

Уни қўллашда танланган объект моҳияти, муҳим хусусиятлари, уцувор жиҳатларини тўла очиб беришга алоҳида эътибор қаратилади.

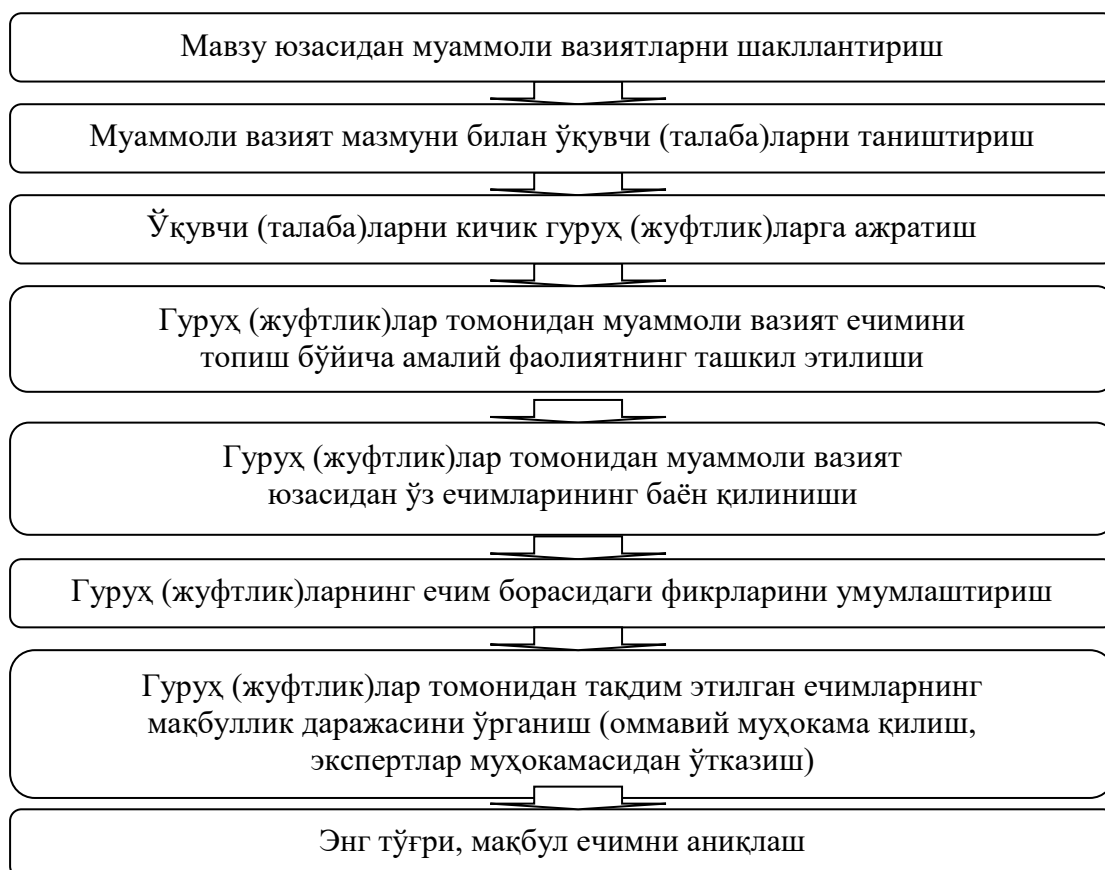
Машғулотда методдан фойдаланиш қуйидаги босқичларда амалга оширилади:

“МУАММОЛИ ВАЗИЯТ” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (Ўқувчи)ларни ўрганилаётган мавзу бўйича муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш, уларнинг келиб чиқиш сабаблари, оқибатларини ўрганиш, ечимларини топишга ундаш орқали уларда муайян кўникма, малакаларни шакллантиришга хизмат қилади.

Машғулотлар жараёнида “Муаммоли вазият” стратегиясини қўллаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

“МУНОСАБАТ” МЕТОДИ

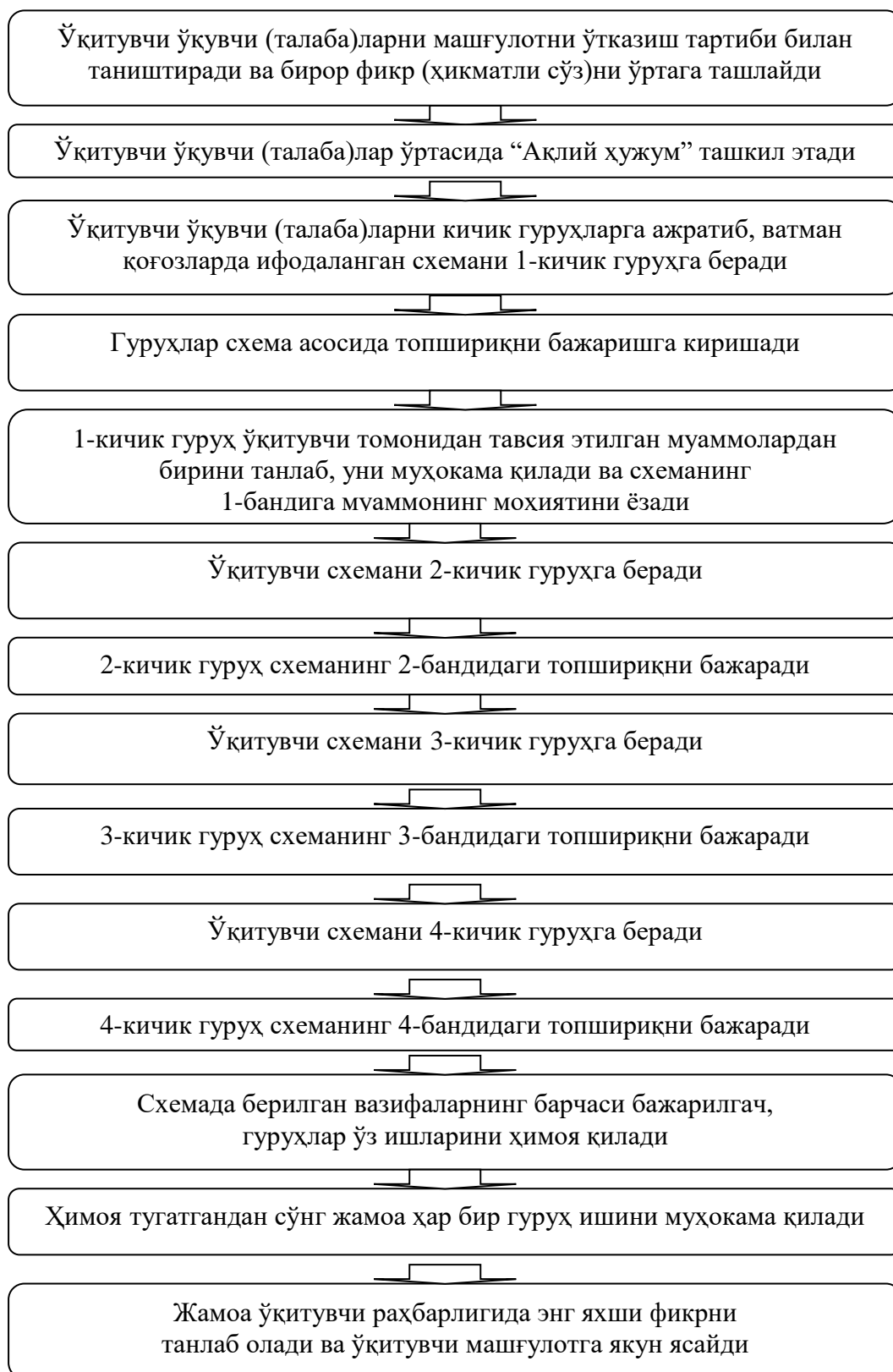
Технология ўқувчи (Ўқувчи)ларга улар томонидан мавзу бўйича ўзлаштирилган билимларни эркин баён қилиш, мазмунини ўз фикри, ҳаётий мисоллар ёрдамида ёритилишини таъминлашга хизмат қилади. Ўқув жараёнида технологиядан фойдаланиш ўрганилаётган муаммо бўйича муайян масалаларни ҳал этиш, маълум жараён (воқелик, ҳодиса)нинг келиб чиқиш сабаблари, уларни бартараф этиш йўлларини топиш асосида ўқувчи (Ўқувчи)ларда мустақил фикрлаш, ижодий изланиш, фикрини исботлаш ва турли вазиятлардан чиқа олиш кўникма, малакаларини ҳосил қилади. Технология тарбиявий характерга эга бўлиб, ўқувчи (Ўқувчи)ларга ўзларида ижобий фазилатларни кўпроқ шакллантириш, салбий хислатлардан эса воз кечишларида ёрдам беради.

Изоҳ: 1. “Ақлий ҳужум” вақтида гуруҳлар ўқитувчи томонидан баён этилган фикрнинг учта жиҳати, омили бўйича ўз мулоҳазаларини эркин баён этади. Ўқитувчи уларни ёзув тахтаси ёки ватман қоғозига ёзиб боради.

2. Топшириқ бажарилишидан аввал ўқитувчи гуруҳларга ватман қоғозлардаги схемани тўлдириш лозимлигини, унинг тартибини тушунтиради.

3. Кичик гуруҳлар қуйидаги схема асосида топшириқларни бажаради:

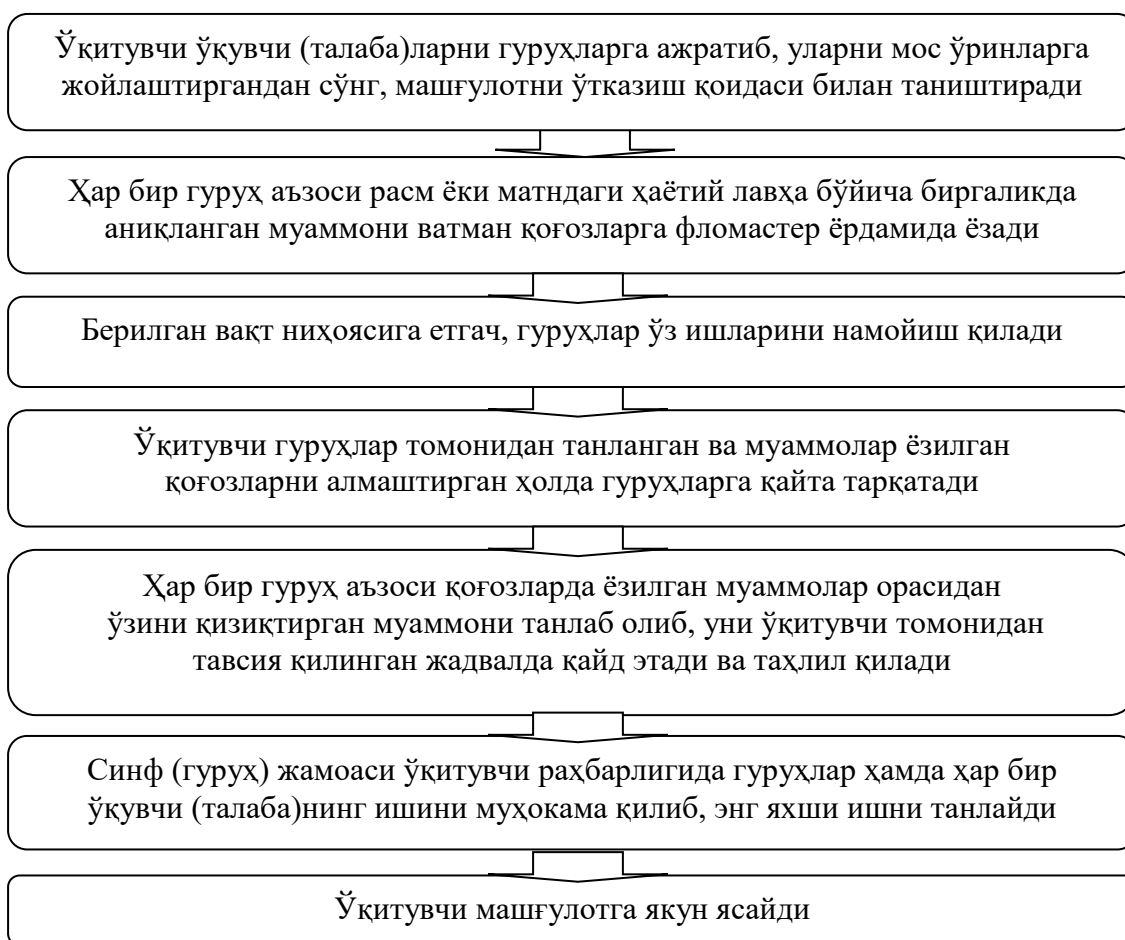
Муаммо	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ҳал қилиш ечимлари	Сизнинг хулосангиз

“МУАММО” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (Ўқувчи)ларни мавзудан келиб чиқиб, турли муаммоли масала ёки вазиятларнинг тўғри ечимини топиш, муаммо моҳиятини аниқлашга доир малакаларни шакллантириш, уни ечишнинг айрим усуллари билан таништириш, ечимни топиш учун мос усулларни тўғри танлаш, муаммонинг келиб чиқиш сабаблари, шунингдек, ечимни топишга йўналтирилган ҳаракатларнинг мақсадга мувофиқлигини аниқлашга ўргатади.

Таълим жараёнида стратегияни қўллаш қуйидагича кечади:

Изоҳ: 1. Ўқитувчи ўқувчиларни стратегиядан фойдаланиш қоидалари билан таништиришда машғулотнинг босқичли бўлиши, ҳар бир босқичда ўқувчи дан эътиборли бўлиш талаб қилиниши, машғулот давомида улар яққа, гуруҳ ва жамоа бўлиб ишлашларига урғу бериб ўтиши лозим. Бундай йўл тутиш ўқувчиларнинг топшириқларни бажаришга руҳан тайёр бўлишларига ёрдам беради, уларда қизиқини уйғотади.

2. Стратегия асосида ишлашда ўқувчилар томонидан машғулот учун тайёрланган плакат, расм, афиша ёки бирор муаммо баён қилинган матн, дарслик, ёрдамчи адабиётлардан бирор бир материални ўрганиб, унда ёритилган муаммоларни аниқлайди ва уларни хотирада сақлаб қолади ёки дафтарларга белгилаб қўяди.

3. Ўқувчилар топшириқни индивидуал равишда бажаришлари учун ўқитувчи томонидан қуйидаги жадвал тавсия этилади:

Муаммо тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммонинг ечиш йўллари (амалий ҳаракатлар)
1.		
2.		

«ЙЎНАЛТИРУВЧИ МАТН» методи ҳақида

Йўналтирувчи матн-ўқувчилар мустақил равишда йўналтирувчи саволлар ёрдамида маълумот йиғиш, режалаштириш, амалга ошириш вазифаларини бажарадиган методдир.

«Йўналтирувчи матн» методи лойиҳалаш методи билан чамбарчас боғлиқдир. Ушбу икки методни бир-биридан қуйидаги нуқтаи назар бўйича фарқлаш мумкин:

- «Йўналтирувчи матн» методи ўқувчиларнинг мустақил ўрганишига қаратилган;

- «Лойиҳалаш» методи эса ўқувчиларнинг мустақил ўрганишидан ташқари, эътиборни касб ўрганишда керак бўладиган шахсий қобилиятлар ва кўникмаларни такомиллаштиришга қаратилган.

«Йўналтирувчи матн» методидан ўқув амалиёт дарсларида фойдаланилади. Ушбу методни ўтказиш босқичлари лойиҳалаш методининг босқичлари билан бир-хилдир. Маълумот йиғиш, режалаштириш, амалга ошириш ва текшириш босқичларида ўқувчилар мустақил ишлайдилар. Қарор қабул қилиш ва хулоса

қилиш босқичларида ўқувчи ва ўқитувчи орасида «қайтар алоқа» ўрнатилиб, биргаликда муҳокама қиладилар. Ўқувчиларга бошланғич босқичларда ўқитувчи томонидан тузилган ёзма ҳужжатлар берилади. Бундай ҳужжатларга техник чизмалар, жадваллар, йўналтирувчи саволлар, тарқатма материаллар, топшириқлар варақаси, баҳолаш варақаси ва бошқалар киради.

«Йўналтирувчи матн» методининг афзалликлари:

- Ўқувчиларнинг кўникма ва малакаларининг шаклланишига олиб келади;
- Ўқувчиларнинг мустақил ўрганиш кўникмаларини шакллантиради;
- Ўқувчиларда мулоқот қилиш, ўз натижаларини ўзи текшириш кўникмаларини ривожлантиради;
- Ўқувчиларда иш-ҳаракатларни режалаштириш, мустақил қарор қабул қилиш каби кўникмаларини ривожлантиради.

«Йўналтирувчи матн» методининг камчиликлари:

- Кўп вақт талаб қилади;
- Танланган мавзу ўқувчининг билим даражасига мос келиши талаб этилади;
- Ўқитувчидан катта тайёргарлик кўриш талаб этилади.

Таълим мақсадлари-бу муайян таълим жараёни якунида таълим олувчи томонидан ўзлаштирилиши, янги ҳосил қилиниши лозим бўлган билим, кўникма ва малакаларни олдиндан белгилаш маҳорати ҳисобланади.

Агар дарснинг мақсадлари аниқланмасдан ўтказилса, у ҳолда унинг мазмуни ва дидактик тузилиши у ёки бу даражада тасодифга боғлиқ бўлади. Дарснинг мақсадлари аниқ бўлган тақдирдагина уларнинг мазмунини белгилаш ва дарсни дидактик нуқтаи-назардан ишлаб чиқишга киришиш мумкин. Шу боис, ҳар бир ўқитувчи ва педагог учун ўқув мақсадларини белгилаш, тўғри қўя олиш ва танлаш кўникмаларига эга бўлиш таълим жараёнида жуда муҳим аҳамият касб этади.

2.2.Интерактив усулларининг ютуқлари ва таълим жараёнидаги аҳамияти

Ўқувчиларда ҳодисалар тарихий жараёнлар ҳақида этарли даражада тўлиқ ва аниқ тасаввурлар мавжуд бўлгандагина тушунчалар ҳосил бўла олади. Тарих ўқитиш жараёнида ўқувчиларнинг тасаввурлари чуқурлашиб бориши натижасида тушунчаларни шакллантириш учун замин яратилади. Тушунчалар ўз навбатида тасаввурларни мазмунан бойитиб, аниқлашиб боришига ёрдам беради. Тасаввур ва тушунчаларни ҳосил қилиш методик усуллари ҳам кўпчилик ҳолларда бир-бирига ўхшаб кетади.

Тасаввурлар ҳосил қилишнинг асосий усул ва воситалари.

Тарих ўқитишда ўқувчиларнинг кўз ўнгида ўтмишдаги ижтимоий ҳаётнинг яхлит манзараларини шакллантиришда жонли ва ёрқин образлардан фойдаланишнинг аҳамияти каттадир. Шунга эришиш керакки, баён қилинган ҳар бир тарихий факт, географик ном ва шахс фаолияти образли бўлсин. Образлилик – ўқувчиларнинг тарихдан оладиган билимларини илмий ва пухта бўлишининг зарур шартларидан бири, тарихий воқеаларни модернизация қилишнинг олдини олиш омили, тарихга қизиқишини уйғотиш ҳамда тарихий фактларни таҳлил қилиш ва умумлаштириш учун зарур бўлган шарт-шароитларни яратишнинг муҳим воситасидир.

Тасаввурларни шакллантиришда тарихий ҳодисалар образларини ўқувчилар актив суратда идрок этишига қаратилган усуллардан фойдаланади. Ўқитувчи ҳикоясининг мазмунан кўرғазмали ва образли бўлиши, дарслик матнидаги, тарихий ҳужжатлардаги воқеалар ва тасвирий элементлар, бадиий адабиёт асарлари ўқувчиларда тарихий тасаввурларни шакллантиришнинг асосий манбаи бўлиб хизмат қилади. Ўқитувчи материални баён қилаётганда, тарихий ҳужжатлардан, илмий оммабоп ва бадиий адабиёт асарларидан олинган ёрқин тафсилотларга ҳамда ўқувчилардаги тарихга қизиқишининг ортиши, уларнинг муҳим тафсилотларни ажратиб олиши ва хотирада сақлаб қолишларига ёрдам беради. Бироқ, ўқувчиларда аниқ ва пухта тасаввур ҳосил

қилиш учун ўқитувчи баёнининг жонли ва эмоционал бўлишини ўзи кифоя қилмайди. Ўқитувчи ўқувчиларнинг фаол фикрлашини ташкил қилиши ва унга раҳбарлик қилиши лозим. Ўқитувчи кўргазмали қуролни шундайгина кўрсатиб, унинг мазмунини тушунтириб, ҳужжатларни ўқиб кўя қолмай, балки ҳикоядаги энг муҳим жойларни алоҳида интонация билан таъкидлаши, кўргазмали қуролларни, матнларни ўқувчиларнинг фаол иштирокида таҳлил қилиб, ундаги энг муҳим элементларни ажратиб чиқиши, ўрганилган ҳужжатлардаги у ёки бу жиҳатларга улар диққатини жалб қилиши лозим.

Тарих бўйича ҳар бир синф дастурларининг охирида асосий тушунчалар мазмуни белгилаб берилган. Бу тушунчалар курснинг илмий мазмунини, ғоявий-назарий асосларини аниқлаб олиши, конкрет тарихий материални таҳлил қилиш ва умумлаштириш бўйича иш усулларини белгилаб олишга ёрдам беради. Тарихий тушунчаларни ҳосил қилиш деганда ўқувчиларнинг тарихий фактларнинг энг муҳим белгиларини иккинчи даражали белгиларидан ажрата билиш; уларни гуруҳларга бўла олишни, тарихий воқеа ва ҳодисалар ўртасидаги боғланиш муносабатларни чуқур англаб тушуниб олиши кўзда тутилади. Ана шу таҳлитда шаклланган, мукамал тарихий тушунчалар илмий билимлар системасини вужудга келишида бамисоли занжир вазифасини ўтайди.

Тарихий ўқитиш жараёнида тарихий тасаввурлар билан тушунчаларни шакллантириш узвий боғланган бўлиб, бир вақтнинг ўзида амалга ошади. Юқорида таъкидланганидек, тарихий тушунчаларни шакллантиришда ўқувчиларнинг фикрлаш фаолиятларини рағбатлантириш ва унга раҳбарлик қилиш муҳим рол ўйнайди. Ўқитувчи раҳбарлигида ўқувчилар ҳодисани фикран бир неча қисмга бўлиб, унинг муҳим белгиларини ажратиб олиб, муҳим бўлмаган белгилардан айирадилар ҳамда бир турдаги ҳодисаларнинг энг муҳим белгиларини умумлаштирадилар. Ўқувчиларда тарихий тушунчалар ҳосил бўлишига олиб келадиган бу мантиқий фаолият, кўпинча тарихни ўқитиш давомида тарихий тасаввурлар ҳосил қилиш учун хизмат

қиладиган янги материални идрок этиш билан қўшилиб кетади. Ўқитувчи расмни ёки дарсликдаги суратларни таҳлил этиб, уларнинг мазмунини анализ ва синтез қилганда, ўқувчиларда ўрганиладиган ҳодисаларнинг муҳим белгиларини акс эттирувчи ёрқин, аниқ тасаввурлар ҳосил қилишга қаратилган иш олиб бориш билан бирга, ҳодисаларнинг ўша белгиларини умумлаштирувчи тушунчалар ҳосил қилишга қаратилган иш ҳам олиб боради. Лекин тушунчалар ҳосил қилишга қаратилган иш ўқувчилар томонидан ҳатто илгарироқ ўзлаштириб олинган материал асосида олиб борилаётган тақдирда ҳам, бу иш ўқувчилардаги мавжуд тасаввурларни актуаллаштириб, ҳодисалар билан биринчи бор танишилган пайтда уларнинг пайқалмай қолган ёки ажратиб олинмаган белгиларни кўра билишга ва ажратиб олишга ёрдам беради. Ҳодисалар ўртасидаги боғланиш ва муносабатлар қанчалик кўпроқ ва ҳар томонлама очиқ берилиб, уларнинг маъноси қанчалик чуқурроқ тушуниб этилган сари, умуман, тарих билимлари шунчалик юқорироқ даражада системалашиб, ҳар бир ҳодисанинг тарихий жараёндаги ўрни ва роли шунчалик аниқроқ аниқлаб олина боради.

Тарих ўқитишда тушунчаларни шакллантиришнинг усул ва воситалари хилма-хил бўлиб, аввало у тушунчаларнинг мазмуни мураккаблигига боғлиқ. Масалан, моддий буюмлар (гарпун, омов, кема) тўғрисида тушунчалар ҳосил қилиш учун бир ёки бир неча соат дарс кифоя қилса, социологик тушунчалар (ишлаб чиқариш кучлари ва ишлаб чиқариш муносабатлари, синфий кураш, идеология ва бошқа) ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда барча тарих курсларини ўрганиш давомида ўзлаштирилади. Ўқувчилардаги тушунчаларни чуқур ва мустаҳкам бўлиши, асосан, ўқитувчининг ўқувчилар фикрлаш фаолиятини қанчалик уйғота олиши ва унга қай даражада раҳбарлик қила билишига боғлиқ. Тарихий тушунчалар ҳосил қилишда ўқувчиларнинг воқеа ва ҳодисаларни анализ, синтез қила олиш қобилиятини ўз ичига олган фикрлаш фаолиятини кучайтиришда таълимнинг фаол методлари – муаммоли таълим, эвристик суҳбат методларидан фойдаланиш, ўқувчиларнинг

кўргазмали қуроллар, таълимнинг техника воситалари, тарихий ҳужжатлар билан ишларини уюштириш, уларга тарихни чуқур ўрганиш билан боғлиқ бўлган турли амалий характердаги ишларни топшириш алоҳида аҳамиятга эга.

Бир турдаги воқеа ва ҳодисалар, тарихий жараёнлар ҳамда сабаб-оқибат боғланишлар мазмунини таққослаб ўрганиш жамият тараққиётининг айрим ва баъзи бир умумий қонуниятларини тушуниб олиш имконини беради. Ўқитувчи воқеа ва ҳодисаларнинг сабаб ва оқибатлари ўртасидаги алоқа ҳамда боғланишларни, кўпинча, дацлаб бир мамлакат тарихини ўрганиш пайтида илгари ўрганилган ҳодисаларга ўхшаш ҳодисаларга дуч келганда ўқитувчи ўқувчиларга бир-бири билан ўхшаш сабаб-натижали боғланишлар тўғрисидаги билим малакаларини ўрганилаётган ҳодисаларни изоҳлаб беришга дедуктив суратда таққослаб бориш ўқувчиларни: ҳодисалар ўртасидаги бу боғланишлар тасодифий бўлмай, балки барқарор ва зарурий қонуният эканлиги тўғрисида хулоса чиқаришга олиб келади. 6-7 синфларда Қадимги дунё ва Ўрта асрлар тарихини ўрганиш жараёнида қонуният термини қўлланилмасида, ўқувчиларни қонуният нималигини тушунишга олиб келади. Қадимги дунё тарихида “Қадимги Миср” мавзуси материали асосида ўқувчилар меҳнат қуролларининг такомиллашиши, меҳнат унумдорлигини ошириш ва ортиқча маҳсулотни ишлаб чиқарилиши, кишини киши томонидан эксплуатация қилиш учун имконият яратилганлиги, синфларни ва давлатни пайдо бўлишига сабаб бўлганлигига тушуниб оладилар.

Сабаб натижа алоқалари. Ҳар бир фактнинг сабаблари ундан олдинги фактларда мавжуд бўлади ва шу фактнинг ўзи ҳам, ўз навбатида, кейинги фактларнинг сабаби бўлмоғи мумкин. Ҳар бир йирик тарихий факт ижтимоий ҳаётнинг кўпинча турли соҳаларида мавжуд бўлган бир қанча сабаблар натижасида вужудга келади. Тарихий ривожланишнинг қонунларини чуқур ўрганишда таққослашнинг аҳамияти каттадир. Масалан, ўқитувчи Қадимги дунё тарихини охирларида “Қадимги Ҳиндистон” ёки “Қадимги Хитой” мавзуларини ўтаётганда, ўқувчиларга Қадимги Ҳиндистон, Қадимги Хитой

давлатининг пайдо бўлишини ўзларидаги худди шу ҳақидаги билимлар билан таққослаб ўрганишни тавсия қилади.

Миср, Икки дарё оралиғи, Ҳиндистон ва шарқий Хитойнинг географик ўрни, иқлими, тупроғи ва ўсимликлари, аҳолининг машғулотларини таққослаб ўрганиш, бу мамлакатларнинг ҳаммаси иқлими иссиқ, ҳосилдор эрларда, катта дарёларнинг водийларида жойлашганлиги, уларда деҳқончилик ва чорвачилик эрта ривожланишига сабаб бўлганлиги тўғрисида хулоса чиқаришга, ғоят қулай шароит туфайли, одамлар ибтидоий меҳнат қуролларидан фойдаланишига қарамай, ортиқча маҳсулот ишлаб чиқарилгани, баъзи одамларни бошқалар ҳисобига яшаши учун имконият туғилганини аниқлаб олишларига ёрдам беради.

Қадимги Шарқ мамлакатларидаги деҳқончилик системасини таққослаб ўрганиш, улардаги умумий хусусиятларни, яъни сунъий суғориш ва эрларнинг сувини қочириш йўли билан мўл ҳосил олиш мумкинлигини, меҳнат унумдорлигининг ошиши ва ортиқча маҳсулотнинг пайдо бўлишининг натижаси ўлароқ эксплуатация, синфлар ва давлатлар вужудга келганлигини тушуниб олиш имкониятини беради. Табиат билан бирга, уни авайлаб сақлаши, атроф-муҳитни муҳофаза қилиши зарурлиги ҳақидаги хулосага олиб келинади.

Шундай қилиб, ижтимоий ривожланиш қонунларини ўрганиш узок муддатли жараён бўлиб, у ўқувчиларда умумий назарий билимлар ва илмий дунёқарашни шакллантириш ишларининг муҳим таркибий қисмидир.

Тарих ўқитиш амалиётида тарихий материалларни пухта ва мустаҳкам ўзлаштиришга ёрдам берадиган кўпгина самарали усуллар бор. Материални баён қилиб боришда ўқитувчи ва ўқувчиларнинг ўқув материали юзасидан оғзаки ва ёзма режа, воқеалар тақвими ва хронологик жадваллар тузишлари, рақамларни ёзиш, графика ёзувларини олиб боришлари, диаграммалар чизиш ва апликациялардан фойдаланишлари, ёзувсиз харита ва дафтарда ёзув-чизув ишларини олиб боришлари шулар жумласидандир.

Ўқув материални ўқувчиларнинг хотирасида мустаҳкам ўрнашишига ёрдам берадиган бу ва шунга ўхшаш бошқа усулларни биринчи гуруҳга кирган усуллар билан узвий боғланган иккинчи гуруҳга киритиш мумкин.

Шуни айтиш керакки, образли-тарихий тасаввурларни шакллантириш, тарихий фактлар, хронология ва бошқаларни хотирада мустаҳкам сақлаб қолиш тарихни ўрганишнинг биринчи босқичини ташкил этади, холос. Унинг энг муҳим иккинчи босқичи тарихий тушунчаларни шакллантиришдир.

Тушунча ўқувчиларга конкрет тарихий фактлар ва қонуниятларни, уларнинг муҳим белгилари ва хусусиятларини умумлаштириб тушунтириш ва уларни ўқувчиларнинг пухта тушуниб олиши билан юзага келади.

Тушунчани шакллантириш жуда мураккаб ва серқирра жараёндир. Ўқитувчи ва ўқувчилар ўқув материали устида чуқур ва фаол фикр юритиб, уни таҳлил қилишлари ва умумлаштиришлари лозим. Тарихий тушунча ўқувчилардаги тарихий билимларининг учинчи энг муҳим таркибий қисмини ташкил қилади.

Тарихий тушунчаларни ўзлаштириш жуда катта таълимий ва тарбиявий аҳамиятга эга. Тушунчалар ўқувчиларда илмий дунёқарашни шакллантиришга ёрдам беради, уларнинг тафаккур фаолиятини, билиш малакалари ва қобилиятларини ўциради.

Кейинги йилларда, ўрта таълим ва ўрта махсус таълим тизими амалиётида ўқувчиларнинг фикрлаш фаолиятини фаоллаштириш, тарихий тушунчаларни, жумладан ижтимоий ривожланиш қонуниятлари ҳақидаги тушунчаларни чуқур ўзлаштиришни таъминлайдиган ўқитиш ва ўрганишнинг самарали усуллари ишлаб чиқилди.

Хулоса

Тарих ўқитиш жараёнининг таркибий қисмлари (мақсади, мазмуни, ўқитишнинг метод ва усуллари, натижалари) ўртасидаги қонуниятли алоқалар куйидагича намоён бўлади: ўрта таълим ва ўрта махсус таълим тизимида мақсади, таълим-тарбия вазифаларининг муваффақиятли амалга оширилиши ўқитишнинг мазмунига, ғоявий-сиёсий ва назарий жиҳатдан пишиқ бўлишига боғлиқ бўлганидек, ўқувчиларнинг тарих курсини ўзлаштириш даражаси ҳам ўз навбатида ўқитишнинг ўрганиладиган мавзунинг мақсади, таълим-тарбия вазифалари ва мазмунига мос келадиган таълим шакллари, ўқитиш метод ва усуллари ҳамда воситаларидан қай даражада мақсадга мувофиқ фойдалана билишига боғлиқдир.

Шунингдек, ўқитишни натижалари ўқитувчининг ўқитишдан кўзлаган мақсади, унинг таълим-тарбиявий вазифаларини аниқ белгилай олишига, курснинг мазмунига мос тарзда амалга оширишга ёрдам бера оладиган метод ва усуллардан илмий асосда фойдалана билишига боғлиқдир. Тарих ўқитиш жараёнининг таркибий қисмлари ўртасидаги бу ўзаро диалектик боғланиш натижасида улар бир-бирига узлуксиз таъсир кўрсатиб боради. Тарих ўқитишда ана шу қонуниятларга суянмасдан, уларни эътиборга олмасдан туриб яхши натижага эришиб бўлмайди.

Тарих ўқитишни ташкил қилиш деганда, тарихни ўқитиш ва ўқувчиларни уни ўрганишни ташкил этиш, уларнинг ўрганиш фаолиятини ўқитувчи томонидан бошқарилишига ёрдам берадиган метод ва методик усуллар, ўқувчилардаги мавжуд билимлари ишга солиш, уларни ижодий билишга йўналтирадиган топшириқлар тизимини ҳамда таълимнинг турли хил кўринишлари (дарс, семинар машғулотлари ва бошқалар) тушунилади.

Ўқитишнинг натижалари деганда эса, ўрта таълим ва ўрта махсус таълим тизимида тарих ўқитишнинг мақсад ва вазифаларини, мазмунини муваффақиятли равишда амалга оширилиши - ўқувчиларнинг тарих фани асосларини, тарихий материалга мос самарали метод ва усулларни билишлари ва билимлардан фойдалана олиш малакаларини пухта ўзлаштиришлари, шу

асосда ўқувчиларнинг тарихий тафаккурини, тасаввури ва нутқини, махсус ва умумий қобилиятларини ўстириш кўзда тутилади.

Шундай қилиб, ўрта таълим ва ўрта махсус таълим тизимида тарих таълими жараёнининг юқоридаги умумий қонуниятлари қуйидаги объектив ва катъий такрорланадиган алоқаларда намоён бўлади: ўқитишнинг мақсади унинг мазмуни билан белгиланади; мақсад ва мазмунига мос келадиган ўқитиш методи ва усуллари танланади; ўқитишнинг самараси эса ўқитишда эришилган ижобий натижалар билан текширилади, яъни тарихий билимларнинг сифати, ўқувчиларнинг камол топиш даражаси билан ўлчанади.

Таълимни муайян педагогик мақсадга йўналтирмоқ учун ўқитувчи ўрта таълим ва ўрта махсус таълим тизимида тарих ўқитишнинг мақсадини, унинг асосини ташкил қилган таълим-тарбия вазифаларини аниқ белгилаб олиши керак. Бироқ, тарих ўқитиш олдида турган умумий мақсад билан таълим-тарбия вазифаларини билиб олишнинг ўзи кифоя қилмайди. Шу билан бирга, умумий вазифаларни амалга оширишда ҳар бир синфда ўқитиладиган тарих курсининг ўрни, вазифалари, ўз навбатида мазкур курсни ўқитишнинг таълим-тарбия вазифаларини амалга оширишда унинг ҳар бир бўлими, бўлимдаги мавзулар, ҳатто ҳар бир дарсда ўтиладиган мавзунинг ҳам жузъий вазифалари олдиндан белгилаб олиниши керак. Чунки, ҳар бир тарих дарсининг бутун тарих курсининг умумий дарслар тизимида тутган ўрни бор, бу дарсда ўрта таълим ва ўрта махсус таълим тизимида тарих ўқитиш олдида қўйилган умумий вазифанинг қандайдир элементи ёки бўлаги ҳал этилади.

Тарих ўқитиш мақсадларини белгилашда, аввало таълим ва тарбиянинг узвий бирлигини, ўқитиш давомида ўқувчиларнинг ғоявий-сиёсий савияси муттасил ўсиб боришини, уларда кўникма ва малакалар ҳосил қилишни ҳамда ижодий фаолиятга тайёрланишларини назарда тутмоқ керак. Таълимдан кузатилган мақсадларнинг муваффақиятли равишда амалга ошмоғи учун, улар илмий асосда белгиланмоғи лозим. Бу мақсадлар тарих таълимининг мазмуни ва вазифалари билан белгиланади. Шунингдек, бунда таълимнинг бошқа

шарт-шароитлари: ўқувчиларнинг савияси, билими, кўникма ва малакалари; дарс учун ажратилган вақт, дарсни ўтиш имкониятлари ва бошқалар ҳам назарда тутилади. Таълим мақсадларининг илмий асосда белгиланиши уларнинг реаллигини таъминлайди. Таълимдан кўзланган мақсадларни ўқитувчи қанчалик чуқур англаб олган бўлса, тарих ўқитиш мазмунан шунчалик ғоявий ва тарбиявий натижа беради. Бинобарин, тарих ДТС асосида ўқувчиларга ўргатиладиган тарих таълимидан кўзда тутилган мақсад, таълим-тарбиявий вазифалар олдиндан аниқ белгиланиши ўқувчилар билимининг ривожланиб, чуқурлашиб боришига, воқеаларнинг моҳиятини пухта тушуниб олишларига ёрдам беради, зарур кўникма ва малакаларни юзага келтиради, ўқувчиларнинг мустақил ишлаш қобилиятини ўстиради.

Тарих ўқитишнинг самарали бўлишида ўқувчиларнинг билиш фаолиятини фаоллаштириш муҳим рол ўйнайди. Дарс ва дарсдан ташқари машғулотларда ўқувчиларнинг билиш фаолиятининг фаол бўлишлиги жуда кўп омилларга, аввало, машғулот мазмунининг ғоявий ва илмий-назарий жиҳатдан юқори савияда бўлишига, ўқитувчининг энг муҳим жонли ва ишонарли тарзда очиб бера олишига ва бу воқеаларни чуқурроқ ўрганиб олишнинг муҳимлигини ўқувчиларнинг тушуниб олиши ҳамда уларда ўрганишга иштиёқ уйғотишга боғлиқдир. Бу ўринда ўқитувчининг ўқувчиларни машғулот мазмунини ўзлаштириб бориши устидан қилган назорати, ўқувчилар ўрганишини бошқара билиши, шунингдек, уларнинг янги билимларини ўзлаштириш учун ўзларидаги мавжуд билим ва малакалардан фойдалана билиши, яъни ўзлаштирилган билим ва эгалланган малакаларини актуаллаштирилиши ҳам муҳим аҳамиятга эгадир.

Ҳозирги замон шароитида, юқори малакали кадрларни тайёрлашда, Ўқитишнинг ҳозирги замон тизимлари ва янги педагогик технологиялари асосида амалга оширилиши мақсадга мувофиқдир. янги педагогик технологияларни хислати шундаки, унда қўйилган мақсадларга эришиш кафолатини берувчи ўқув жараёни режалаштирилади ва амалга оширилади.

дарҳақиқат, машғулотларнинг муваффақиятли ўтишининг 80 % таълим жараёнини тўғри лойиҳалаштириш, ташкил этиш ва уни амалга оширишга боғлиқдир. Ўқув жараёнини лойиҳалаштиришда таълим мазмунини, таълим мақсади, кутилаётган натижани тўғри белгилаш, таълим методлари, шакллари ва воситаларини тўғри танлаш, Ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини баҳолашни аниқ мезонларини олдиндан ишлаб чиқиш, машғулотга ажратилган вақт ичида уларни тўғри амалга ошириш ва бир-бири билан уйғунлашувига эътиборни қаратиш мақсадга мувофиқдир.

Таълим жараёнини лойиҳалаштириш қуйидаги уч босқичдан иборат:

-таълим мақсадлари ва натижаларини белгилаш;

-натижалар асосида назорат топшириқлари ва баҳолаш мезонларини ишлаб чиқиш;

-ўқув жараёнининг технологик харитаси (дарс ишланмаси)ни ишлаб чиқиш.

Ўқув жараёнининг технологик харитаси (дарс ишланмаси)ни ишлаб чиқиш—дарс ишланмаси ўқитувчи учун тузиш мажбурий бўлган ҳужжатдир. уни тузишдан кўзланган асосий мақсад ўқитувчининг дарс жараёнидаги фаолиятини режалаштириш, дарс мазмуни бойитиш, таълим самарадорлигини оширишдан иборат.

Дарс ишланмаси йилдан-йилга такомиллаштирилиши ва мукаммаллашиб бориши, янги методларни қўллаш, янги материалларни киритиш билан янгиланиб турилиши лозим.

Янги давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларининг жорий этилиши ва таълим жараёнига янги педагогик технологияларни, компьютер, янги ахборот технологиялари ва техник воситаларининг қўлланиши билан дарс ишланмаларига қўйилган талаблар ҳам ўзгариб бормоқда. дарс ишланмалари учун тайёр қолип йўқ, чунки жонли дарс жараёнини ҳеч қандай қолипга солиб бўлмайди. У турли хил шароитларда турли тузилиши мумкин.

Ҳар бир дарснинг ўқув мақсадлари олдиндан аниқланиши лозим. Аниқланган ўқув мақсадлари, дарс мазмуни бўйича қайси материалларни танлаш, уни ўтказиш бўйича қандай методик ва дидактик материаллардан фойдаланиш лозимлигини белгилаб беради. Шундай қилиб, ҳар қандай таълим жараёнида ўқув мақсадлари таълим мазмуни, методлари ва воситаларини белгилар экан.

Кутилаётган натижалар -бирор бир мавзуга ёки бирор бир бўлимга оид дарс бўйича ўлчаниши мумкин бўлган аниқ якуний билим, кўникма ва малакаларни ифодалайди.

Шунинг учун уларни ифодалашда, мақсадлар билан бирга уларга эришиш кўрсаткичларини, баҳолаш мезонларини ва бу натижаларга эришиш учун лозим бўлган шарт-шароитлар тавсифини бериш ҳам лозим бўлади. Кутилаётган натижаларни белгилашда қуйидаги талабларни эътиборга олиш зарур: реал бўлиши керак; аниқ бўлиши керак; вақт жиҳатдан белгиланган; ўлчамли бўлиши керак.

Хулоса қилиб айтиш лозимки, муаммоли ўқитиш ўқитувчидан алоҳида маҳорат талаб қилади ва уни ҳеч қандай тайёргарликсиз амалга ошириб бўлмайди. Муаммоли вазиятни вужудга келтириш, бу муаммони ҳал қилиш учун ўқувчиларнинг фаол иштирокини таъминлаш, мустақил фикр юритишга жалб қилиш ўқитувчидан ижодкорликни талаб этади. Муаммоли таълим жараёнида ўқувчилар манбалардан унумли фойдаланиш орқали мустақил фикрлаш ва мустақил тафаккур юритишга ўрганади. Муаммоли таълимни ташкил қилиш эса ўқитувчи инновацион фаолиятининг натижаси сифатида амалга оширилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч.Т.: Маънавият, 2008.
2. Каримов.И.А. Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.Т., Ўзбекистон. 1997.

3. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. “Маърифат” газетаси, 1998 йил 19 август.
4. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси- халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. -Т., “Ўзбекистон”, 2000.
5. Авлиёқулова Н.Х. “Замонавий ўқитиш технологиялари”. Т.:- 2001.
6. Азизхўжаева Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. Т.: 2006.
7. Болиев М.Н. “Илғор педагогик технология” Самарқанд. 2005.
8. Голиш Л.В. Фаол ўқитиш усуллари: мазмун, танлаш ва амалга ошириш. Экспресс қўлланма. Т.: ТАСИС, 2001.
9. Ишмухамедов Р.Ж. “Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари”. (Академик лицей ва касб- хунар коллежлари ўқитувчилари учун услубий тавсиянома) Т.: 2003.
10. Ишмухамедов Р.Ж. Болаларни тарбиялаш ва соғломлаштириш ишларида педагогик технология (ўзбек ва рус тилларида). - Т.: УДАП, 2004.
11. Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари. - Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2005.
12. Коджаспирова Г.М. Педагогика в схемах, таблицах и опорных конспектах,- М.: Айрис-пресс, 2006.
13. Колеченко А.К. Энциклопедия педагогических технологий. Пособие для преподавателей. - СПб: КАРО, 2005.
14. Йўлдошев Ж.Г. Малака оширишнинг назарий ва методологик асослари. (ёхуд ўқитувчи бўлиш осонми) Т., 1998
15. Йўлдошев Ж.Ф. Ж.Ф.Йўлдошев. Таълим янгилашни йўлида.-Т.: Ўқитувчи. 2000.
16. Йўлдошев Ж.Ф., С.А.Усмонов. Педагогик технология асослари.-Т.: Ўқитувчи. 2004.
17. Йўлдошев Ж.Г. Янги педагогик технология: йўналишлари, муаммолари, ечимлари. «Халқ таълими», 1998. №4

- 18.Йўлдошев С.В., Жўраева Д.Қ. “Тарих дарсларининг самарадорлигини таъминлашда педагогик технология ва интерфаол методлар” услубий қўлланма/ Фарғона 2017
- 19.Набиев А., Бўриев О., Шаймардонов И.Ўзбекистон тарихини ўқитишда этнографик материаллардан фойдаланиш. -Т., “Ўқитувчи”, 1996.
- 20.Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини ислоҳ қилиш бўйича меъёрий ҳужжатлар. И қисм. – Т.: 1998.
- 21.Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги қонуни ҳамда “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”ни амалга ошириш юзасидан ҳукуматимиз томонидан қабул қилинган меъёрий ҳужжатлар тўплами. - Самарқанд, 1999.
- 22.“Олий ўқув юртларида ўқитишнинг замонавий усуллари”. Ўқув услубий қўлланма. Т.: 2002.
- 23.Раҳимов Ж. Ўзбекистон тарихи дарсларида архив материалларидан фойдаланиш. -Т., “Ўқитувчи”, 1995.
- 24.Раҳматуллаев Т. Ўзбекистон халқлари тарихини ўқитишда археология материалларидан фойдаланиш: (Ўқитувчилар учун қўлланма). -Т. “Ўқитувчи”, 1994.
25. Саъдиев А.С. Ўзбекистон халқлари тарихини ўқитиш: Педагогика олий ўқув юртлари тарих куллийётларининг ўқувчилари учун қўлланма. -Т.: “Ўқитувчи”, 1993.
- 26.Саъдиев А.С. Мактабда тарих ўқитиш методикаси. -Т., “Ўқитувчи”, 1978.
- 27.Сафоева э., Шоймардонов И. Ўзбекистон халқлари тарихини ўқитишда ўлкашунослик материалларидан фойдаланиш (Умумтаълим мактаблари ўқитувчилари учун). -Т.: “Ўқитувчи”, 1993.
- 28.Сайидахмедов Н. “Янги педагогик технология” Т.: 2003 .
- 29.Камолдинов М., Б.Вахобжонов, Инновасион педагогик технологиялар, Т.: 2006.
- 30.Таълим самарадорлигини ошириш йўллари. Т.: 2002.

- 31.Толипов Ў., Усмонбоева М. “Педагогик технология: назария ва амалиёт”
Т.: 2005.
- 32.Тошпулатов Т., Гаффаров Я. Тарих ўқитиш методикаси.-Т.
“Университет”,1999,
- 33.Фарберман Б.Л. “Илғор педагогик технологиялар” Т.:2000.
- 34.Эгамбердиева Т.А., С.В.Йўлдошев, Д.Жўраева Замонавий педагогик
технологиялардан фойдаланиш ва интерфаол усуллар / (Ўқитувчилар учун
услугий тавсиянома) Фарғона-2013
- 35.УраловаМ.,ДавлятоваГ.Машғулотларда интерфаол усуллардан
фойдаланиш. Фарғона.2008.
- 36.<http://www.istedod.uz> - “Истеъдод” жамғармаси сайти
- 37.<http://www.edunet.uz> - мактаблар, ўқувчи ва ўқитувчилар сайти.